

АББАС
СӘҺҺӘТ

БЕЧИЛМИШ
БЕИРЛӘР

УШАГ

с(Азәрбајҹан)
Фрҹ. с. 50

АББАС СӘҺҺӘТ

А. 13

СЕЧИЛМИШ ШЕИРЛӘР

бч

ЙОХЛАНДЫ

Мәчбури нүсхә

2015 фәнр 5129
фәнр 5102

М. Горки адына
КИТАБХАНА
№ _____
Азәрб. шә'бәси

Азәрбајҹан Дөвләт Республика
УШАГ КИТАБХАНАСИ
Инв. № 14200

АЗӘРБАЙҹАН
УШАГ ВӘ КӘНЧЛӘР ӘДӘБИЙЯТЫ НӘШРИЙЯТЫ
БАКЫ — 1958

А Б Б А С С А Х Х А Т
ИЗБРАННЫЕ СТИХИ

(на азербайджанском языке)

Редактору Ю. Маммадов

Рәссамы И. Пичхадзе

Техн. редактору В. Агадеева

Бәдлин редактору Ф. Гулиев

Корректору Ш. Ноорузова

Чапа имзаланмыш 4/VI 1958-чи ил. Форматы $60 \times 84 \frac{1}{16} = 3,125 = 5,6$ ч. з.

Уч.-нәшр. в. 5,1+1 япышдырма шәкил. Тиражы 15000. Сифариш 188.

Гиймәти 3 ман.

Ушагкәчнәшр. Бақы, Фиолетов күчәси, 8.

Азербайжан ССР Мәдәнийәт Назирлигинин "Гызыл Шәрг" мәтбәәси,
Бақы, һәзи Асланов күчәси, 80.

МҮГӘДДИМӘ

Аббас Сәһһәт ушагларын вә кәчләрин севимли шаирләриндәндир. Онун балача охучулар үчүн яздығы мә'налы, ширин шеирләр, тәрбийәви мәзмуна малик мәнзум һекайәләр, тәмсилләр Азербайжан ушаг әдәбийятынын ән кәзәл нүмунәләриндәндир. Идеялылыг, мүасирлик вә бунларын ушаг зөвгүнә, руһуна уйғун шәкилдә, бәдии бояларла верилмәси бу нүмунәләрин чохуну Азербайжан ше'ринин классик хәзинәсинә дахил әтмиш, шаирин өзүнә исә балаларымызын гәлбиндә әбәди бир мәнәббәт оятмышдыр.

Аббасгулу Мәһдизадә Сәһһәт 1874-чү илдә Шамаһы шәһәриндә йохсул бир руһани аиләсиндә доғулмушдур. О, илк тәһсилини атасы Әлиаббасын мәктәбиндә алмыш, бурада әрәб вә фарс дилләрини өйрәнмиш, Шәрг әдәбийяты илә таныш олмушдур. 1900-чү илдә исә Тегһран дарүлфүнунунун тибб шә'бәсини битириб һәкимлик диплому алыр. Бир илә яхын Иранда һәкимлик әтдикдән сонра 1901-чи илдә о, доғма юрду Шамаһыя гайыдыр. Шамаһыда ингилабчы сатирик шаир Сабирлә таныш олур, онунла бирликдә шәһәрин ичтимаи, мәдәни ишләриндә иштирак эдир, бир сыра мәдәни тәдбирләрин һәятә кечирилмәсиндә чалышыр.

1906-чы илдән сонра Сәһһәт Шамаһы реални мәктәбиндә мүәллимлик эдир. Шаир 1918-чи илдә Кәчкәдә (индики Кировабадда) яталаг хәстәлийиндән вәфат әтмишдир.

А. Сәһһәт әдәби фәалийәтә XIX әсрин дохсанынчы илиндә башламышды. Бу илләрдә кәч шаир әсасән гәзәл вә гәсидәләр языр, ичтимаи мәсәләләри ше'рә кәтирмәйә чәтинлик

чәкирди. Лакин 1905—1907-чи илләр ингилабы шаирин фикри инкишафы вә ярадычылығынын ени истигамәтдә ирәлиләмәси үчүн мүнәсиб шәраит ярадыр. О, өтән илләри «гәфләт вә пәришан юху» адландырага өз лирикасыны дөврүн мәсәләләрилә баглайыр; азадлыға, маарифә чағырыш Сәһһәт рүбабынын тәрәннүм этдийи әсас идеялар олур. Шаир артыг ичтимаи һагсызлыгы, мүртәчә адәт ән'әнәләри, буржуа зиялыларыны тәнгин әдән әсәрләр язмага башлайыр. «Әһмәдин гейрәти», «Шаир, шеир пәрисси вә шәһәрли», «Мүсәлман үрәфалары» белә мүтәрәгги идеялар әсасында язылмыш әсәрләрдир.

✓ Рус вә Европа әдәбийятыны Азәрбайчанда яймаг, бу әдәбийятын көзәл нүмунәләри илә өз охучуларыны таныш этмәк саһәсиндә дә Сәһһәтин хидмәти бөйүк олмушдур. Шаир өз бәдди тәрчүмәләрилә бир тәрәфдән Азәрбайчан халгыны дүня әдәбийятынын мүтәрәгги идеялары илә таныш этмәк мәнәфенни изләйир, дикәр тәрәфдән исә бу йолла Азәрбайчан әдәбийятынын өзүнүн инкишафына тә'сир кәстәрмәйә чалышырды. Бәдди тәрчүмә ишинә белә бир мәгсәдлә янашдыгы үчүндүр ки, 1905-чи илдән сонра бүтүн ярадычылығы бою тәрчүмә илә мәшғул олмуш, тәрчүмә әдәбийятынын классик нүмунәләрини яратмышдыр. Онун Крыловдан, Пушкиндән, Лермонтовдан, Горкидән этдийи тәрчүмәләр гиймәтли сәнәт әсәрләридир.

А. Сәһһәтин әдәби вә ичтимаи фәалийәти кениш вә һәр тәрәфли олмушдур. О, бәдди әдәбийятын шеир, нәср вә драм жанрларында әсәрләр яратмыш, педагожи фәалийәтилә янашы дәрсликләр тәртиб этмиш, әдәбийят, маариф, мэдәнийәт, дил мәсәләләриндән, сияси һадисәләрдән бәһс әдән бир чох әлми, публисистик мәгаләләр язмышдыр.

Бүтүн бу мүрәккәб иш просесиндә А. Сәһһәт өз балача охучуларыны да яддан чыхармыр, мүнтәзәм олараг онлар үчүн әсәрләр язырды. Бу әсәрләр онун әдәби ирси ичәрисиндә айрыча бир ер тутур. Он беш илә гәдәр мүәллимлик этмиш шаир ялныз мәктәбдә дейил, әдәби ярадычылыгдә да бир мүәллим иди. Онун ингилабдан габаг ушаг журналларында, дәрсликләрдә чап олунан бир чох лирик шеирләри, сәһнә әсәрләри, тәмсилләри ени нәслин тә'лим-тәрбийә ишинә чох көмәк этмишди. Сәһһәтин ушаглар үчүн яздыгы әсәрләр яш хүсусийәтләринә көрә ики һиссәйә айрылыр: 1. Аз яшлы ушаглар үчүн язылан кичик һәчмли лирик шеирләр, нәғмәләр; 2. Мәктәб яшлы ушаглар вә кәнчләрә мәхсус әсәрләр; бура я тәмсилләр вә сьрф тәрбийәви шеирләр дахилдир.

Шаирин кичик яшлы ушаглар үчүн яздыгы шеирләри даһа чох яйылмышдыр. «Яз», «Бағча», «Ики дана», «Чүчәләр», «Гушлар», «Ики баһар», «Ана вә бала» кими букүн дә өз бәдди тәрбийәви әһәмийәтини итирмәмиш әсәрләри шаирин ушаг психолокиясына, зөвгүнә яхшы бәләд олдуғуну халг әдәбийятындан мәһарәтлә истифадә этдийини кәстәрир. Бу чәһәтдән «Ана вә бала» ше'ри чох характерикдир:

Отурмуш ана,
Басмыш бағрына
Назлы көрпәсин
Лайла дер! она...
Дағда дарылар
Сүнбүлү сарылар
Гоча гарылар
Бу балама гурбан.

Бу шеирдә охшамаларын бәдди хүсусийәтләриндән истифадә әдән шаир кичик яшлы ушагларын аләмини дә унутмаммыш, ше'рин ойнаг, йығчам вә айдын олмасына диггәт етирмишдир.

А. Сәһһәтин кичик яшлы ушаглар үчүн яздыгы әсәрләриндә тәрбийәви мәсәләләр әсасдыр. Мүәллим руһлу шаир һәр ше'риндә балача охучуларына мә'лумат, билик вермәйә, мүхтәлиф һәят, тәбиәт һадисәләрилә онларын тәсәввүрүнү кенишләндирмәйә чалышыр. Бу шеирләр ушагларда аиләйә, аная, әмәйә мәнәббәт һисси оядыр; илин фәсилләринә даир, һейванларын һәяты һаггында мә'лумат верир. «Күлләрин бәһси» аллегориясында ушаглар айры-айры күлләрин хүсусийәтилә, «Көч» ше'риндә кәнд һәяты илә, «Илк баһар» вә «Яз» шеирләриндә көзәл тәбиәт мәнзәрәләрилә таныш олурлар.

Сәһһәтин шеирләрини ушаглар үчүн марағлы әдән чәһәтләрдән бири онларын мәзмунундакы конкретликдир. Риторикадан тамамилә узаг олан белә шеирләр ушаға мүәййән һәят һадисәси һаггында айдын мә'лумат верир. Мәсәлән, һәчмчә чох балача олан «Яз» ше'риндә ушаг яз фәслинә аид хүсусийәтләрлә таныш олур. О, өйрәнир ки, яз фәслиндә кечә илә күндүз арасында фәрг азалыр, һаванын истиси артыр, дағларын гары әримәйә, гушлар кери дөнмәйә башлайыр. Белә шеирләриндә Сәһһәт кичик яшлы ушаглар үчүн хүсуси әһәмийәти олан әянилийә диггәт етирир, фикри лөвһә вә мәнзәрәләрлә чанландырыр.

¹ Бурада вәзн хатиринә «дейир» сөзү «дер» шәклиндә ишләнмишдир.

Сəһһəтин мəkтəб ушаглары вə кəнчлэр үчүн яздығы эсəрлəрин чохунда ичтимаи мəзмун гүввətлидир. Кичик ушаглар үчүн яздығы шеирлəрдən фəргли олараг, бурада һəят мате-риалы даһа чох, тематика даһа кениш, идея мəзмуну даһа мүрəккəб вə əһатəлидир. Вəтən мəһəббəти, маарифə, элмə чагырыш бу эсəрлəрин эсас мəзмунуну тəшкил эдир. Шаир һər нəдən языр язсын, гаршысына нə кими тəрбийəви мəгсəd гоюр-гойсун, ону вəтən мəһəббəтилə, элм, маарифлə əлагəлəндирир.

А. Сəһһəтин ушаглар үчүн яздығы эсəрлəрин мүһүм һис-сəсини тəмсиллэр тəшкил эдир. Сəһһəт тəмсилдən тəрбийə вa-ситəси кими истифадə этмиш вə бунлары эсасən дəрсликлəрдə чап этдирмишдир. Шаирин һər тəмсили мүəййən əхлаги, тəрбийəви мə'на дашыйыр. «Күн вə күлək», «Түлкү вə мей-мун», «Түлкү вə гурд», «Улағ вə аслан», «Ит вə кəлкəси» ки-ми тəмсиллəриндə шаир ушагларда доғрулуг, чалышганлыг, чəсарəт кими сифəтлэр тəрбийə эдир. «Түлкү вə гурд» тəмси-линдə бошбоғазлыг, тəнбəллик тəнгидə тутулур.)

Бу китабда А. Сəһһəтин мəшһур рус шаири И. А. Крылов-дан (1769—1844) тəрчүмə этдийи бə'зи тəмсиллэр дə верил-мишдир. Бунлар шаирин йүксək тəрчүмəчилик исте'дадыны кəстəрмəклə янашы онун кəнч нəсли рус эдəбийяты илə, бу эдəбийятын габагчыл фикирлəрилə таныш этмək ишинə хүсу-си диггəт вердийини дə айдынлашдырыр. Сəһһəт Азəрбайчан эдəбийятында Крыловун яхшы тəрчүмəчилəриндən бири һесаб олунур. Онун тəрчүмə этдийи «Сазандалар», «Фил вə алабаш», «Гурд вə гузу», «Зəһмəткеш айы» вə с. тəмсиллəри бу күн бəлə ən яхшы тəрчүмə нүмунəлəri кими бөйүк марагла охунур. О, Крыловун ярадычылығына мəхсус олан кейфийəтлəri— хəлгилийи, кəскин сатираны, дил сэдəлийини тəрчүмəлəриндə кəзлəмиш, əслинə яхын шəкилдə охучуя чатдыра билмишдир.

Сəһһəтин ушаглар үчүн яздығы шеирлəринин бир гисми дə тəбиəт лəвһəлəринин тəсвиринə һəср олунмушдур. Үмүмий-йəтлə, Сəһһəт Азəрбайчан эдəбийятында кəзəl, реал тəбиəт мəнзэрəлəri ярадан шаирлəрдən сайылыр. Тəбиəти тəрəннүм этмək онун лирикасынын эсас хүсусийəтлəриндэндир. О, тəбиəти донмуш, мансыз шəкилдə дейил, чəмиййəтлə, инсанлар-ла бирликдə тəсвир эдир.

Бүтүн бу кейфийəтлэрə кəрəдир ки, ушагларымыз Сəһ-һəтин шеирлəрини севə-севə эзбэрлəйир, маһныларда охуюр, ону өз севимли шаири һесаб эдирлэр.

К. Талыбзадə

✓

Г У Ш Л А Р

Гушлар, гушлар, а гушлар!
Гарангушлар, а гушлар!
Чәһ-чәһ вурун бурада,
Каһ ердә, каһ ювада,
Гонун бу тәк будага,
Чох кетмәйин узага.
А гушларым, кетмәйин.
Мәни гәмкин этмәйин.
Гушлар, нечүн кедирсиз?
Йохса ки, сейр эдирсиз?
Гушлар учду, әкилди,
Вай, сәсләри кәсилди.
Бир сәс кәлир узагдан,
Мән динләрәм баягдан.
Сөйләр ки:—Гыш явугдур¹,
Сизин ерләр совугдур.²
Вар истичә өлкәләр,
Гышда бизә хош кәләр.
Сәбр әйлә, гой яз олсун,
Бир гар, яғыш аз олсун,
Совгат кәтирәр гушлар,
Сизә көзәл маһнылар.

¹ Явуг—яхын. ² Совуг—союг.

✓

ЯЗ

О күн ки, фәсли-яз олар,
Кечә, күнүз тараз¹ олар.
Наванын артар истиси,
Даһа союглуг аз олар.
Әрир дағын, чөлүн гары,
Ахар дәрәләрә сары,
Курулту илә сел кәләр,
Салар сәдая чайлары.
Гарангуш ол заман² кәләр,
Енә тикәр ювасыны,
Гонар яшыл ағачлара,
Охур көзәл һавасыны.

¹ Тараз—бәрабәр. ² Ол заман—о заман.

✓

ГАРАНГУШ БАЛАЛАРЫ

Ай гушчуғазлар нә ярашыглысыз.
Чан кими бәсләнмәйә лайыглысыз.
Нәдир о истәкли, о һейран бахыш,
Нә дадлы чик-чик, нә көзәл чырпыныш?
Бирдән учалды нийә чик-чикләриз,
Пәһ-пәһ, ачылмыш сары димдикләриз.
А бәхтәвәрләр ананыз кәлдими?
Гонду юва үстүнә, динчәлдими?
Көрчәк ону сәсләнмәйә башладыз.
Чивилтиләрлә әчәб алгышладыз.
Ем кәтириб йохса сизә вермәйә?
Я ки, кәлиб бир гуру диндирмәйә?

ЧҮЧЭЛЭР

Чүчэлэрим бирэр-бирэр,
Сую көрүб яхын кэлэр.
Ичэр, кедэр эшэлэнэр.
Ейэр, ичэр чүчэлэрим,
Доюб гачар чүчэлэрим.

Чүчэлэрим лүмэк-лүмэк,
Ганадлары көдэк-көдэк,
Ем ахтарар, тапар емэк.
Ейэр, ичэр чүчэлэрим,
Доюб гачар чүчэлэрим.

Кечэ дөнөндө күндүзэ,
Чүчэлэрим кэзэ-кэзэ,
Сәһәр һиндән гачар дүзэ.
Ейэр ичэр чүчэлэрим,
Доюб гачар чүчэлэрим.

Чүчэлэрим бэзэклидир,
Бэзэклидир, дүзэклидир,
Сары, чил-чил, һәр рэнклидир.
Ейэр, ичэр чүчэлэрим,
Доюб гачар чүчэлэрим.

БАҒЧА

Көйөрин, көй чәмәнлэрим, көйөрин,
Сунбүлүм, ясәмәнлэрим көйөрин.
Ачылын, ийли күллэрим, ачылын,
Аллы-әлванлы күллэрим, ачылын.
Етишин, мейвәчиклэрим, етишин,
Саралын, һейвачыгларым, етишин.
Мәнә бир севкили гонаг кәләчәк.
Кәләчәк, билмирәм һачаг¹ кәләчәк.
Кәләчәкдир бабам мәним яныма,
Бахачаг аллы-күллү бостаныма,
Кәзәчәкдир гәдәм-гәдәм бағымы,
Көрәчәкдир үзүмлү чардағымы.
Дәрәчәк дадлы мейвәләр, ейәчәк.
Мәнә мин дәфә мәрһәба² дейәчәк:
—Машааллаһ, нә яхшы габилсән,³
Бағчабанлыгда хейли камилсән.
Дарайыб, су вериб чалагламысан,
Шахтадан гышда ону сахламысан.

¹ Һачаг—нә вахт. ² Мәрһәба—чоһ сағ ол, афәрин. ³ Габилсән—габилиһәтлисән.

КУЛЛАРИН БЭҢСИ

Гызылкүл

Мән шаһыям гөнчөләрин, күлләрин,
Эн көзәл истәклиси бүлбүлләрин;
Мән һамыдан яхшы ярашыглыям,
Севмәлийәм, әтрә булашыглыям.
Фәхр әдәрәм һаләтимә, һәнкимә,¹
Гырмызы яргагларыма, рәнкимә.
Бағы тутар әтри-дәһаным² мәним,
Эйби нәдир, варса тиканым мәним?!
җәмә

Ағ занбаг

Әлдә мәним ағ гәдәһим вардыр,
Ағзынадәк әтр илә сәршардыр.³
Вар арыдан өтрү гызылкүл тозум,
Бойда, бухунда да гәшәнқдир үзүм,
Кәрчи⁴ узундурса мәним яргағым,
Йохду енә ловғалығым, азмағым.
Күчү

¹ Һән к—ярашыг. ² Әтри-дәһан—ағызын ийи, әтри; бурада ачмыш чичәйин әтри мәнасындадыр. ³ Сәршар—долу, допдолу. ⁴ Кәрчи—әкәр.

Һан¹ кәпәнәк, хырда гарышга енә,
Күндә кәләрләр сығынарлар мәнә.

Шәббу

Кәр² йох исә севимли рәнким мәним.
Шух дейилдирсә дә һәнким мәним,
Әтрим узагдан бүрүйүр аләми,
Валехү һейран³ эләйир адәми⁴
Халг дейәр чүн⁵ һамы шәббу мәнә,
Фәхр үчүн, әлбәттә, етәр⁶ бу мәнә.
Мән үмәралар⁷ бағынын малыям,
Күлләр арасында тамашалыям.
Күчү

¹ Һан—хан. ² Кәр—әкәр. ³ Валехү һейран—валех эдир. ⁴ Адәми—адамы. ⁵ Чүн—чүнки. ⁶ Етәр—бәс әдәр. ⁷ Үмәра—әмирләр, бөйүкләр.

К О Ч

Сəһәр-сəһәр яз чағы,
Көчүр оба яйлаға.
Кəлинлəрин балағы,
Батар лилə, батдаға.

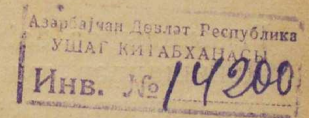
Арвад, киши, оғлан, гыз
Көн чарыглы, башмаглы,
Кедир горуг-гайтагсыз¹,
Кəлин, гызлар яшмаглы.

Гоюн, гузу, ат, эшшək,
Салмыш чөлə галмагал,
Дəвə, мая², нəр³, көшək⁴,
Лөклəйирлэр далбадал.

Киши əлиндə чомаг,
Сүрүр йүклү өкүзү
Дəвə үстə бир ушаг,
Чох охуюр бу сөзү:

¹ Горуг-гайтагсыз—сəрбəст. ² Мая—диши дəвə. ³ Нəр—эркək дəвə. ⁴ Көшək—дəвə баласы.

«Ағ дəвə алчаг кедэр,
Голунда голчаг кедэр.
Ағ дəвəнин көзлери,
Ерə дəйэр дизлери.
Энди чая юһ-юһ,
Ағча мая юһ-юһ».

5129

ЯЗ

Гызышдырар баһар айы ерин, көйүн һавасыны,
 Дәйишдирәр, түнүкләдәр¹ хәлаигин² либасыны.
 Бәзәкләнир, дүзәкләнир, бағын фәзасы рәнкләнир,
 Яшылланыр, һәм алланыр, шүкуфәләр³ чичәкләнир.
 Битир чәмәндә лаләләр, әлиндә ал пияләләр,
 Сәһәр заманы дүр⁴ кими дүшәр от үстә жаләләр⁵.
 Сүрү-сүрү гоюнлары чобан ямачда отладар,
 Алар әлә папағыны, охур шикәстә, фит чалар.
 Инәк, чамыш, гоюн, гузу чыхар нахырда отлаға,
 Көчәр арандан әл кедәр яваш-явашча яйлаға.
 Тахыл ерин шум әйләйиб әкин әкәр әкинчиләр.
 Әлиндә дәряз от бичәр майыс⁶ айы бичинчиләр.

¹ Түнүкләдәр—назилдәр. ² Хәлаигин—халгын, чаматыв.
³ Шүкуфәләр—чичәкләр. ⁴ Дүр—инчи. ⁵ Жалә—шеһ. ⁶ Майыс—май.

ЯЙ

Тәмуз¹ айында дан ери ки, башлаяр ачылмаға,
 Сәмая доғру гырмызы алов дураар сачылмаға.
 Кәсәр гарарү тагәтин² яйын һавасы гушларын;
 Гачар ағачлар алтына кәләр сәдасы гушларын.
 Дивар дибиндә көлкәдә хоруз, тоюглар уйгулар,³
 Нахырчылар гарамалы сүрүб сәрин суя салар.
 Бүрүнмәсилә⁴ алнынын тәрин әкинчиләр силәр,
 Һәрарәтин сәринләдән һавада бир күләк диләр.⁵
 Яваш-яваш дәйәр, битәр ләзәтли, дадлы мейвәләр:
 Килас, албалы, каһу, хош ийли сары һейвалар.
 Бичәр бичинчи арпаны, дөйәр әкинчи хырманы,
 Чувал-чувал дөйүб йығар әкинчи арпа, буғданы.
 Әкәр ки, яйда зәһмәти әкинчинин зияд⁶ олур,
 Зияд олурса, гыш күнү о да о гәдәр шад олур.

¹ Тәмуз—май айы. ² Гарарү тагәтин—зәифләдәр, тагәтдән салар. ³ Уйгулар—юхулар. ⁴ Бүрүнмә—кеймә, палтар. ⁵ Диләр—истәйәр, арзу эдәр. ⁶ Зияд—чох.

Я И С Э Ђ Э Р И

Од тутуб гырмызы атэшлэ енэ янды үфүг,
Шэфэгин гырмызы рэнкилэ ишыгланды үфүг.
Бир гэдэр чайдан узаг, од галамыш дагда чобан,
Оядыр өз сүрүсүн отлая яйлагда чобан.
Юмшаг көй чэмэнин үстэ дүшүб шеһ кечэдэн,
Исти йохдур, һэлэ вар бир балача меһ кечэдэн
Ағ думанлар учалыр көй үзүнэ дағлардан,
Чох сэриндир һавасы, кечмэ бу яйлағлардан.
Күн чыхыр, көйдэ булут гырмызы рэнкэ бояныр.
Кэндлилэр чох йорулуб, уйгудан инди ояныр.
Пөйэдэн мал-гараны бэ'зи чыхардыр ғыраға,
Бэ'зи сәһрайэ кедир ишлэмөйэ, бэ'зи баға.

П А Й Ы З Ч А Ѓ Ы Н Д А

Пайыз чағында һәр сәһәр союг-союг күләк эсәр.
Ағачлара, будағлара дөйэндэ ярпағын төкәр.
Хэзан¹ айында мейвэлэр шүрү² эдэр савылмаға³,
Базара турп, көк, кәләм, соған кәлэр сатылмаға.
Күләкли гар, яғыш яғар, узун-узады яйлаға.
Көчөр о вахт эл-оба, энэр тамамы ғышлаға.
Күнүзләрин ғысалмасы етәр бу вахт гайэтэ⁴,
Кечәләрин узанмасы етәр о дәм нәһайэтэ.
О вахт шәһрү гәрийәнин⁵ мәкатиби⁶ күшад⁷ олар;
Охумаға ушағларын һөвәсләри зияд олар.

¹ Хэзан—пайыз. ² Шүрү—башламаг. ³ Савылмаг—гуртармаг.
⁴ Гайэтэ—сона. ⁵ Шәһрү гәрийә—шәһәр вә кәнд. ⁶ Мәкатиб—
мәктәбләр. ⁷ Күшад—ачыг.

Г Ы Ш

Пайыз чатанда ахыра боранлы, гарлы гыш етәр.
Союг, яғыш, күләкли гар хәлаиги мәлул эдәр¹.
Наванын онда артырар союглуғуну күнбәкүн.
Ағачларын вәрәгләри дүшәр, хәзәл олар бүтүн,
Донар ширин сулар бүтүн, дүшәндә шахта онлара,
Мәшәггәт² илә сындырыб гары йығарлар амбара.
Дәйирман ишләмәз, донар, кәлиш-кедиш чәтинләнир.
Базарда нырхы шейләрин о дәм зиядә йүксәлир.
Гопанда гарлы фыртына чаһаны тармар эдәр,
Гырар, йыхар ағачлары, гиямәт ашикар эдәр.
Сүкута далыйор³ мешә, чаһаны башга һүзи алар,
Гар үстә ол заман фәгәт гырылдашар да гарғалар.
Гачарлар исти ерләрә тамам гушлар ол заман,
Бизимлә гышлаяр фәгәт долаша, сәрчә, сағсаған.
Кейәр чырыг бүрүнмәсин союгда титрәйәр, әсәр,
Кедәр одунчу мешәйә, ағач гырар, одун кәсәр.

¹ Мәлул эдәр—кәдәрләндирәр. ² Мәшәггәт—эзийәт. ³ Далыйор—далыр.

Ә К И Н Ч И Н Ә Г М Ә С И

Дары, күнчүт, арпа, буғда әкмәсәм,
Илин үч фәслиндә зәһмәт чәкмәсәм,
Ач галмазмы көзәл, мә'сум¹ ушаглар?

Мәнсиз кәтан, кәндир вермәз зәмиләр,
Чадырсыз, елкәнсиз галар кәмиләр,
Назик донуз яйда ушаглар ағлар.

Сувармасам янар отлар, чичәкләр,
Ач галанда сүд вермәсә инәкләр
Нәдән олар шор, пендир, яғ, гаймаглар?

От бичмәсәм гырылмазмы гоюнлар?
Һардан олар һасил о вахт юнлар.
Гышда нәдән олар күркләр, папаглар?

Әкинчи һәр кәсдән артыг чалышар.
Онун әмәйилә инсанлар яшар,
Гида верир мәхлугата² торпаглар.

¹ Мә'сум—күнаһсыз. ² Мәхлугат—чанлылар.

~~2-й том~~
✓

И К И У Ш А Г

Йолдашына бир ушаг
Деди:—Дур кәл ойнаяг.
Ойнамағын вахтыдыр.
Гызылкүлүн тахтыдыр.
Гызылкүлү әкәрләр,
Мисгал¹ илә чәкәрләр.
Кедәк көрәк ушаглар
Багда нә чүр ойнаглар.
Йолдаш деди:—Гардашым,
Динмә, ағрыйыр башым.
Ачылса күл, олса яз,
Мәним көнлүм ачылмаз
Мән дәрсими билмирәм,
Ойнамағы нейлирәм.
Буна деди о бириси:
—Бу күн гой галсын дәрси,
Инди һәлә кәл кедәк.
Багда кәзиб сейр әдәк.
Эртә дурарсан сәһәр,
Дәрси әдәрсән әзбәр.
Йолдашы верди чаваб:
—Данышма бәд-биһесаб²,

¹ Мисгал—тәхминән 4 грам. ² Бәд-биһесаб—ерсиз, дүшүнмәдән.

Сүбһә букүнкү иши,
Гоймаз ағыллы киши.
Дәрсими һазырларам,
Сонра кедиб ойнарам.

Мирза

ТЭНБЭЛ

Чох ятма, дур, а тэнбэл!
Ятсан, олар иш энкэл.
Күн дағлара яйылды,
Һәр бир ятан айылды.
Яр, йолдашын сәһәрләр,
Тез мәктәбә кедәрләр.
Сән чештәдәк¹ ятырсан,
Пал-палтарын атырсан.
Хейрү шәрин ган, оғлум!
Өз һалына ян, оғлум!
Бир азча һиммәт² эйлә,
Бир азча гейрәт эйлә.
Һәр ким диләр шад олсун,
Кетсин чалышган олсун.

¹ Чешт—күнорта вахты. ² Һиммәт—бирлик.

АТА ВЭ ОҒУЛ

Ай дэдә, дур кет мәнә чох шейләр ал!
Бир дәнә чанта, бир-ики дөфтәр ал!
Мән дайым оғлуйла кәлирдим баяг,
Көрдүм о мәктәбдә охур чох ушаг.
Дурдум ора пәнчәрәдән бахмаға,
Дәрсләринә азча гулаг асмаға.
Дәрсләри етдикдә¹, дэдә, ахирә,
Охудулар эллийи бирдән-бирә.
Һамысынын яхшы тутурду сәси,
Һәр ким ола көрсә дүшәр һәвәси.
Чөлдә мәни көрдү мүәллимләри,
Тутду апарды өзү лап ичәри.
Хейли данышдырды мәни, динләди,
Сонра нәвазишлә мәнә сөйләди:
—Де сәни көндәрсин атан мәктәбә,
Элм охуюб та етәсән мәтләбә.

¹ Етдикдә—чатдыгда.

✓

АНА ВӘ БАЛА

Отурмуш ана,
Басмыш бағрына
Назлы көрпәсин,
Лайла дер¹ она.

Ушаг ятмайыр,
Бахыр, ағлайыр,
Анасы ону,
Бу чүр охшайыр:

«Дағда дарылар,
Сүнбүлү сарылар,
Гоча гарылар,
Бу балама гурбан.

Дағда тағанлар,
Бир-бирин боғанлар,
Оғлан доғанлар,
Бу балама гурбан.

Бир бөлүк атлар,
Атлар көй отлар,

¹ Д е р — дейир.

Әрсиз арвадлар,
Бу балама гурбан.

Дағын маралы,
Көзү гаралы,
Дүнянын малы,
Бу балама гурбан».

ОГРУ ВЭ АНАСЫ

Бир мэктэбли оғурлады бир вэхти
Йолдашынын китабыны хэлвэти.
Эвлэринэ кизлин ону кэтирди,
Өз истэкли анасына етирди.
Валидэси¹ оғурлуғун анлады,
Оғлун исэ нэ гахды², нэ данлады.
Өз тутдуғу ишдэн ушаг хошланды,
Бундан сонра оғурлуға даданды.
Фикр эйлэди: «Нэ йоғурдум, нэ япдым,
Эчэб ишдир, һазырча көкө тапдым».
Кэсб³ этмэди, чиб кэсмэк адэт этди,
Гулдур олду, эв кэсди, гарэт этди.
Оғрулара яр олду, йолдаш олду,
Гулдурлара, гачаглара гошулду.
Бир иш үстэ ахыр мүгэссир олду,
Диванбэйи һөкм эйлэди,—тутулду.
Ганун үзрә мұһакимә олунду,
Фэрман чыхды, асылсын, һөкм охунду.
Заваллы та чэзасыны динлэди,
Изн истэди, бир нечэ сөз сөйлэди:

¹ Валидэ—ана. ² Гахды—дөйдү. ³ Кэсб—ишләмэк, газанмаг.

—Ай һакимлэр, мүгэссирәм, доғрудур,
Һэгигэтдә мәним анам оғрудур.
Эввэл дэфэ оғурлуға уяркән¹,
Йолдашымдан китаб оғурлаяркән,
Этсә иди анам мәни мазэммэт,
Олмаз идим инди бу нөв бэдбэхт.
Мәнә анам белә олмуш мүдэббир²,
Инсаф илә дейин, кимдир мүгэссир?

¹ Уяркән—башлаяркән.

² Мүдэббир—тэдбирчи, йол кестәрән.

МЭКТЭБ ШАКИРДИ

Иштэ¹ бир тэрбийэли, агил² ушаг,
Иштэ бир зирэк, айыг, камил ушаг.
Кейиниб мектэбинин формасыны,
Көтүрүб голтугуна чантасыны,
Мектэбэ шөвги-тамам³ илэ кедир,
Кечмэсин вахты дейэ сүр'өт эдир.
Кечэ-күндүз чалышыр мөрданэ,
Истэйир сибгэт эдэ⁴ эгранэ⁵.
Көнлүнүн аризуйи-ектасы⁶,
Вэтэнү милләтинин әһясы⁷.
А чочуг, кет, сәнә һаг яр олсун,
Чүмлэ һалында мэдәдкар⁸ олсун.
Элм тәһсили әзийәтли исә,
Гышда йол кетмәйи зәһмәтли исә,
Горхма, гейрәтлә чалыш, әлбәттә,
Биләчәксән, охусан тез вәгтдә
Ки чаһан ичрә бөйүк инсанлар,
Нә гәдәр зәһмәтә дүшмүш онлар.

¹ Иштэ—будур. ² Агил—ағыллы. ³ Шөвги-тамам—тамам һәвәслә. ⁴ Сибгәт эдә—ирәли дүшә, габагчыл ола. ⁵ Эгран—яхын адамлар, тай-тушлар. ⁶ Аризуйи-ектасы—еканә арзусу. ⁷ Әһясы—дирилийи, һәяты. ⁸ Мәдәдкар—көмөкчи.

Синфи-ә'дадини¹ тәкмил әйлә²,
Мектәби-алидә³ тәһсил әйлә.
Сә'й элә, сән дә бөйүк инсан ол,
Доғрулугда бу ада шаян⁴ ол!
Гой чаһан элм илэ пүрнур⁵ олсун,
Вәтән о сайәдә мә'мур⁶ олсун.

¹ Синфи-ә'дади—орта мектәб. ² Тәкмил әйлә—битир. ³ Мектәби-али—али мектәб. ⁴ Шаян—лайиг. ⁵ Пүрнур—ишыглы. ⁶ Мә'мур—абад.

ВЭТЭН

Көнлүмүн севкили мәнбубу¹ мәним
Вэтәнимдир, вэтәнимдир, вэтәним...
Вэтәним верди мәнә нану-нәмәк²,
Вэтәни, мәнчә, унутмаг нә демәк?!
Анадыр һәр кишийә өз вэтәни:
Бәсләйиб синәси үстүндә ону.
Сүдүдүр ким³, доланыб ганым олуб.
О мәним севкили чананым олуб.
Сахларам көзләрим үстә ону мән,
Өләрәм әлдән әкәр кетсә вэтән.
Вэтәнин не'мәти нисян олмаз⁴,
Нахәләфләр⁵ она гурбан олмаз.
Вэтән—әчдадымызын мэдфәнидир⁶,
Вэтән—өвладымызын мәскәнидир.
Вэтәнин севмәйән инсан олмаз;
Олса, ол шәхсдә вичдан олмаз.

1 Мәнбуб—көзәл. 2 Нану-нәмәк—дуз-чөрәк. 3 Ким—ки. 4 Нис-
чән олмаз—унутмаг олмаз. 5 Нахәләфләр—пис өвладлар. 6 Мэд-
фән—гәбристан.

КҮЧЭ УШАҒЫ

Көрсәм чамырлы бир күчәдә ойнайыр һачаг,
Чылпаг, аяг ялын, баш ачыг бир дәчәл ушаг.
Адәт әдиб сөйүшмәйи, даим савашмағы.
Ит говмағы, даш атмағы, халга саташмағы.
Әхлагы позғун, адәти пис, пасибани¹ йох,
Гәлбим янар она, дейәрәм: «Ай языг чочуг,
Сән севкили вэтәнчийимин күл фиданысан²,
Сән бир көзәлчә гөнчәсән, амма ябанысан.
Зәнним будур, диләнчилик әйләр анан сәнин,
Зинданлар ичрә³ чан чүрүдүр һәм атан сәнин.
Сән көзләмирмисән яшамагдан чох ил һәлә?
Зүлмәтли йоллар ичрә кәзирсән нечин белә?
Яврум⁴, гузум, баһари-һәятын⁵ нә чүр олар?
Чапғынчылыг, сәфаһәтү⁶ фисгү фүчур⁷ олар.
Кәсбин⁸ йох, үсрәт⁹ илә кечәр чох мәишәтин,
Билмәм ки, фәһләликдә етәр вахти-реһләтин¹⁰.
Я хәстәханә ичрә, я күнчүндә зинданын,
Яинки дэзкаһлар далысында чыхар чанын.

1 Пасибан—көзәтчи. 2 Фидан—будаг. 3 Ичрә—ичиндә. 4 Яв-
рум—балам. 5 Баһари-һәятын—ушаглыг чағын. 6 Сәфаһәт—авам-
лыг. 7 Фисгү фүчур—алчаг вә пис ишләр. 8 Кәсбин—мәгсәдин, пе-
шән. 9 Үсрәт—чәтинлик, корлуг. 10 Вахти-реһләт—кечмәк вахтын
(бурада өлмәк мә'насындадыр).

Ох яврум, анласайды бу күн миллэтин сэнин,
Билсэиди лайигинчэ экэр гиймэтин сэнин,
Чан тэк басарды бағрына, эйлэрди тэрбийэт,
Олмазды разы пуч оласан бөйлэ бичиһэт¹
Әсбаби-фәхри² олмуш икән сән дә миллэтә,
Мин дүрлү³ фәидә⁴ етирәрдин чәмаәтә».

¹ Бичиһэт—наһаг ерә. ² Әсбаби-фәхр—фәхр сәбәблери. ³ Дүр-
лү—чүр. ⁴ Фәидә—файда.

ГАРЫ ВӘ ГУЛЛУГЧУЛАРЫ

Бир гарынын бир хорузу вар иди,
Һәр күн обашдандан о банлар иди.
Сүһ чох эртә оянарды гары,
Дурғузар иди һамы хидмәткары!¹
Инчийиб ахырда о гуллуғчулар,
Ол хорузу өлдүрүбән атдылар,
Та ки, кәсилсин сәси, асудәчә,
Бәлкә доюнча яталар һәр кечә.
Чүнки гары билди бу кейфийәти
Өзкә саяғ олду онун нийәти,
Сонра кечә олмамыш икән яры,
Онлары бир-бир оядарды гары.

¹ Хидмәткар—гуллуғчу.

Э Ы М Э Д И Н Г Е Й Р Э Т И

Фабриклары, инсанлары, даш торпағы гапгарэ
«Чорны город» адлы шәһрин фабрикиндэ чалышан,
Курултуя адэт этмиш, партылтыя алышан,
Чохдан варды Әһмәд адлы бир иранлы бичарә!¹
Гүрбәт ичрә фәһләликлә сахлар иди өз башын,
Һәм вәтәндә дул анасын, етим бачы, гардашын.
Габарладыб шиширтмишди әлләрини, чийнини,
Чох севәрди вәтәнини, милләтини, динини.
Ағыр, бөйүк машынларын зәнчирләри, зәһмәти,
Чалышдыгча әксилмәзди, һәркиз онун гейрәти.
Бир күн сәһәр Әһмәд көрдү әлдә гәзетсатанлар,
Бағырырлар: «Алыз, бахыз, ким, Иранда янғын вар».
Гәзетәни алан кими рәнки-руйи саралды.
Көрдү енә язылмышдыр: «Иран олмуш виранә»,
Шаһи-мәхлу², Одессадан гайытмышдыр Иранә.
Фикрә кетди, гүссәсиндән көй башына даралды,
Бирдән-бирә сонра галхыб деди: «Мән дә кедәрәм
Вәтәними хаинләрдән мүдафиә эдәрәм».
О күн чыхан параходла кәлиб чатды вәтәнә.
Гыш мөвсими гайәт союг, яғмурлу бир һавада,

¹ Бичарә—чарәсиз, языг. ² Шаһи-мәхлу—тахтдан салынмыш шаһ.

Көрдү анчаг арвад, ушаг галмыш кәнддә, обада.
Кишиләри шаһ гырдырмыш ганичән шаһсевәнә.
Ханлар, бәйләр талан әтмиш рәийәтин юрдуну,
Әйләйрләр мүһафизә хаин Иран гурдуну.
Һәр ер виран, сәссиз, санки матәм чөкмүш чөлләрә...
Вәтәнини белә көрчәк гейрәтиндән ағлады,
Уғрунда өлмәк үчүн белин мөһкәм бағлады.
Па-пияда дүшдү йола кетсин чатсын ләшкәрә¹.
Тагәт кәсэн гарлы күләк кәрчи давам әдирди,
Чәсарәтли Әһмәд лакин гейрәт илә кедирди.
Бир нечә күн йол кедәндән сонра бирдән эшитди
Биябандан кәлир шейпур сәси, вәтән нәғмәси,
Бахды көрдү йүрүш әдир фәдаиләр² дәстәси,
Ал байрағын тәмәввүчүн³ көрчәк севинди, кетди,
Явуглашыб салам верди, түфәнк алыб янашды,
Йорулмадан онлар илә бир чох гарлы дағ ашды.
Кечдикләри тарлалары таныйырды, билирди,
Бир дә дөнүб бахар икән өз кәндләри көрүндү,
Әндамына рә'шә⁴ дүшдү, гәлби куп-куп дөйүндү.
Көз яшыны әтәйилә кизлин-кизлин силирди.
Чох истәди кедиб көрсүн анасыны һағласын,
Горхду бәлкә кетмәйинә мане олуб сахласын.
Кедирдисә Әһмәд, лакин хейли пәришан иди.
Бу әснада шейпур сәсин дуюб кәнддән йүйүрдү
Йол тәрәфә бир чох ушаг; Әһмәд баханда көрдү,
Өз гардашын, ушагларын арасында таныды,
Явуглашыб гардашыйла гучаглашды, өпүшдү,
«Анамыза салам әйлә» дейиб ордан өтүшдү,
Кәнч әскәрин көнлү бир аз раһат олду; фәрдасы⁵
Фирузкуһун чиварына⁶ кедиб етишди орду,
Шаһпәрәстләр Ефрим ханла олмушдулар рубәру⁷.

¹ Ләшкәр—орду. ² Фәдаиләр—азадлыг уғрунда дөйүшәнләр.
³ Тәмәввүчүн—далғасыны. ⁴ Рә'шә—титрәтмә. ⁵ Фәрда—сабаһ.
⁶ Фирузкуһ чивары—фирузкуһ тәрәфә. ⁷ Рубәру—үзбәүз.

О күн сәһәрдән башлады яйлым атәш давасы.
 Яғмур кими яған күллә туфанынын өнүндә
 Ярпаг кими дүшән вәтән гурбанларын көрәндә,
 Горхду Әһмәд, рәнки гачды, тир-тир әсди әлләри.
 Бир аз сонра һәр тәрәфдән верилдикдә команда
 Аслан кими бирдән-бирә чүр'әтләнди о анда,
 Мейитләрин арасындан аддымлады ирәли.
 О бир овуч әскәр о күн алты саат атышды.
 Бирдән күллә яғмуруна гар яғмуру гатышды.
 Дүшмән топчу атәшилә йүрүш этди ирәли,
 Көнүллүләр чәкилмәйә мәчбур олду, Ефрим хан:
 «Йолдашларым, мән кедирәм,—деди,—кәлин далым-
 чан».

Әһмәд деди: «Мән дә бурда өлүб дөнмәрәм кери».
 Фәдаиләр дилиранә¹ рич'әт² этди дүбарә³,
 Шаһпәрәстләр шикәст тапыб, үз гойдулар фәрарә⁴.
 О һалачан икид Әһмәд алмамышды һеч яра,
 Фәгәт һәрбин о сәфалы һәнкамында⁵ бир гуршун
 Кәлиб дәйди сағ голуна, этди ону гәрги-хун⁶
 Биһал олду, ган апарды йыхылды торпаглара.
 Бу һал илә әсрә⁷ гәдәр мұһарибә узанды,
 Нәтичәдә фәдаиләр шанлы зәфәр газанды.
 Үч ай сонра яз фәслийди, күн дүшмүшдү чөлләрә.
 Кәнч әскәрин дул анасы дизин гучуб инләрди.
 Отурмушду астанада чаван оғлун бәкләрди,
 Кәлиб кедәндән сорурду, көз дикмишди йоллара.
 Бирдән көрдү оғлу кәлир, шадлығындан ағлады,
 Ана, оғул, бачы, гардаш бир-бирин гучаглады.

¹ Дилиранә—чәсарәтлә. ² Рич'әт—гайытмаг. ³ Дүбарә—икин-
 чи дөфә. ⁴ Фәрарә—гачмаға. ⁵ Һәнкамында—вахтында. ⁶ Гәрги-
 хун—гана боянды. ⁷ Әсрә гәдәр—күнүн икинди чагына гәдәр.

И К И Д А Н А

Кетмишди бир чүт дана
Отламаға бир яна.
Нахырдан айрылдылар.
Бир дәрәдә галдылар.
Ахшам оlanda бири,
Истәди дөнсүн кери.
Йолдашын дүмсүкләди,
Бу чүр она сөйләди:
—Ай дана, дана, дур кедәк,
Гарныны долдур кедәк.—
Йолдашы верди чаваб:
—Этмә, чаным, изтираб,
Тәләсмә чох, эртәдир.—
Эшитдикдә бу сөзү
Кәндә гайытды өзү.
О бириси орда ятды,
Гурд да кәлиб дағытды.
Йолдашы кәлди сәһәр,
Та ондан тутсун хәбәр.
Көрдү ки, о чан верир.
Рәһми кәлиб диндирир:
—Ай дана, дана дартадыр,

—Диндирмә, дәрдим артадыр.
—Мән сәнә дедим кәл кедәк,
Сән нийә дедин эртәдир?

Нисч. (Ех. 203)

А И Ы В Э Ш И Р

Элбир олуб бир айы бир шир илә,
Овладылар довшаны тәдбир илә.
Олмадылар разы ону бөлмәйә,
Чыхды иш ахыр өлүб-өлдүрмәйә.
Чейнәдиләр, дишләдиләр, диддиләр,
Бир-бирини ал гана гәрг этдиләр.
Өзләрини тагәтдән салдылар,
Һәр бири бир сәмтә дүшүб галдылар.
Түлкү узагдан көрүб ол һаләти,
Билди ки, йох һеч биринин тагәти.
Кәлди көтүрдү ову, этди фәрар¹,
Һәсрәт илә бахды далынча булар!²

¹ Фәрар этмәк—гачмаг. ² Булар—бунлар.

АЙЫ ВЭ АРЫЛАР

Бир айынын дүшдү йолу бир заман
 Бал арысы кэндисинэ¹ накаһан²
 Йыхды ерэ кэндини дэрһал айы,
 Та дағыдыб сонра есин бал, айы.
 Акаһ олан тэк арылар һалдан,
 Олдулар ашифтэ³ бу эһвалдан.
 Ол айыны дөймәйэ билиттифаг⁴,
 Эйләдиләр һәмлә⁵ һәрә бир саяг.
 Көрдү фәнадыр⁶ ишинин ахири,
 Гачды о саат айы ордан кери.

¹ Кэндисинэ—пәтәйинэ. ² Накаһан—гәфилдән, көзләнилмә-
 лән. ³ Ашифтэ—көнлү перишан, һейәчанланмаг. ⁴ Билиттифаг—
 бәрликдә. ⁵ Һәмлә—һүчүм. ⁶ Фәна—пис.

2 нәрә

ГАРЫШГА ВЭ МИЛЧЭК

Деди бир күн гарышгая милчэк:
 —Сән зирәксән вә я ки, мән зирәк?
 Һара мән истәсәм учуб кедәрәм,
 Өзүмә һәр ери юва эдәрәм.
 Һәр хөрәк үстүнә гонуб ейәрәм,
 Сәндән артыг һүнәрлийәм дейәрәм.
 Сән әкәр дән кәтирмәйә кедәсэн,
 Сәнә мүмкүн дейил фәрар эдәсэн.
 Мәни һәркаһ ки, говсалар, гачарам.
 Учмаға онда гол-ганад ачарам.
 Ганадым вермиш ихтияр мәнә,
 Йохдур әсла гәмим, нә вар мәнә?
 Хөрәйимдир һәмишә амадә¹,
 Ким яшар мән кими бу дүнядә?
 Хабкаһым² һәрирү дибәдыр³,
 Мәнзилим бәзми-шаһү⁴ пашадыр.
 Йохдур әсла нә һөрмәтин, нә ерин,
 Сөйлә, ая, нәдир сәнин һүнәрин?
 Деди гарышга:—«Кәс даһа сөзүнү,
 Бәсдир, аз тә'риф эйлә өз-өзүнү.

¹ Амадә—һазыр. ² Хабкаһ—ятачаг. ³ Һәрирү дибә—виәк.
⁴ Бәзми-шаһ мәчлис.

Яй күнү йыгмаянда маештач¹,
Гыш оlanda, одур, галарсан ач.
Чөкөрөм яйда мән әкәрчи чәфа,
Сүрәрәм гыш заманы лейк² сәфа».
Ишдән өтрү ки, кетмәди тәнбәл,
Ишинин ахыры олар әнкәл.
Чөксә һәр ким ки, бир гәдәр зәһмәт,
Олар, әлбәттә, агибәт³ раһәт.

1 Маештач—азугә, ем. 2 Лейк—лакин. 3 Агибәт—ахир, сөн.

КҮН ВӘ КҮЛӘК

Бир заман олду бир белә говға¹,
Күләк илә күн этдиләр дә'ва².
Деди әввәл күләк:—Әдәк бир фән³,
Мән көрәк күчлүйәм вә я ким сән?
Күн деди:—Бах, будур, бу дағда чобан,
Күчүнү һәр нә варса әйлә әян⁴.
Һансымыз ачдырар онун яхасын,
Бачарыб да чыхартдырар чухасын.
Дейәрик ким онун күчү чохдур,
Она дүня үзүндә тай йохдур.
Күләк ол дәмдә бәрк әсиб гаяя,
Тоз гопартды, күч әйләди чухая.
Чухасын чәкди ол чобан башына,
Кетди сөйкәнди бир гая дашына.
Нә гәдәр ел соютдуса һаваны,
Чобан артыг бүрүндү бәрк чуханы.
Вермәди бир нәтичә тәдбири,
Бәлкә бәр'әкс⁵ олду тә'сири.
Күнә нөвбәт чатан кими о зәман,

1 Говға—дава. 2 Дә'ва—дава. 3 Фән—тәдбир, һийлә. 4 Әян—
кәстәр, ашкар. 5 Бәр'әкс—тәрсинә, әксинә.

4 Абсәс Сәһһәт

Вәсәти-асиманда¹ олду эян.
Белә бир исти торпаға салды,
Алышыб янмаға чөл аз галды.
Чобана исти күч кәлиб о заман
Чухасын, палтарын чыхартды һаман.
Ел чалышды нә гәдәр гурду кәләк,
Енә ахырда олду күн зирәк.
Күч вә зор илә һеч бир иш ашмаз,
Иш әлиндә һәлим² олан чашмаз.

¹ Вәсәти-асиман—көйүн ортасы. ² Иш әлиндә һәлим—
бурада, тәчрүбәси олан адам.

ТҮЛКҮ ВӘ МЕЙМУН

Деди бир түлкүйә бир күн меймун:
— Сәндә, йолдашчығазым, чохдур юн.
Мән көрүрсән ки, нә чүр үрянам¹,
Мүстәһәгги-кәрәмү эһсанам!²
Түкүн әндазәдән артыг көрүнүр,
Гуйруғун, көр нечә ерлә сүрүнүр.
Элә бир лүтфү инайәт,³ түлкү,
Илтимасими-ичабәт⁴, түлкү.
Сахла әввәл сәнә лазым оланы,
Вер мәнә сонра о артыг галаны.
Бүрүйүм мән дә онунла өзүмү,
Мәрһәмәт әйлә, гәбул эт сөзүмү.
Сөйләди түлкү:—Эбәсдир бу хәял.
Мәндән ол мәрһәмәти этмә суал.
Гуйруғум кәрчи узундур, а киши,
Вар онун кәндинә⁵ мәхсус иши.
О һәмишә сүпүрүр торпағы.
Мәнә лазымдыр онун олмағы.

¹ Үрян—чылпаг. ² Мүстәһәгги-кәрәмү эһсанам—эһсан вә
бәхшиш алмаға һаггым вар. ³ Лүтфү инайәт—көмөклик. ⁴ Илтима-
сими ичабәт—хаһишими гәбул эт. ⁵ Кәндинә—өзүнә.

УЛАҒ ВӘ АСЛАН

Бир хоруз илэ бир заман эшшэк
Кәнд ичиндә кәзирдиләр тәк-тәк.
Накаһан көрдүләр ки, бир аслан
Үз гоюб кәнд сары кәлир гүрран¹.
Горхудан салдылар хурушү сәда²
Бир-бирә дәйди кәттаву коха³.
Вәз'ү өвзаы⁴ чүнки көрдү яман.
Гайыдыб гачды чөл сары аслан.
Белә көрчәк улағ күман этди:
Горхду мәндән бу шир, гачыб кетди.
Даһа шөвгүндән⁵ олмады раһәт,
Эләди шири говмаға чүр'әт
Гайыдыб шир бахды мәстанә⁶,
Көрдү эшшәк кәлир дилиранә⁷.
Күлдү бир гәдр онун сәфаһәтинә⁸,
Дәркинә, фәһминә⁹, фәрасәтинә.
Тутду йыхды ерә о наданы¹⁰,
Йыртды, чырды, дағытды һейваны.

¹ Гүрран—нәрилдәйә-нәрилдәйә. ² Хурушү сәда—һай-күй, сәс.
³ Кәттаву коха—кәндхуда вә ковха. ⁴ Вәз'ү өвзаы—әһвалат,
үмүми вәзийәт. ⁵ Шөвгүндән—севинчиндән. ⁶ Мәстанә—гүрурла.
⁷ Дилиранә—чәсарәтлә. ⁸ Сәфаһәт—аһмағлыг. ⁹ Фәһминә—ан-
лағына. ¹⁰ Надан—ганмаз, чаһил.

Дириликдән олан заман мә'юс,
Анлайыб эшшәк әйләди әфсус:
Күчүмү мән билә-билә наһәг,
Ширә гылдым һүчүм мән әһмәг.
Мән билирдим бу асланын һүнәрин,
Чәкирәм инди сәһвимин зәрәрин.

ТҮЛКҮ ВЭ ГУРД

Түлкү кезенде йыхылыб накәһан,
Бир гуоя дүшмүш иди бир заман.
Торпаға сүртмүшдү үзүн, һәм көзүн,
Гуртара билмәзди өлүмдән өзүн.
Дүшдү гөзадан ора гурдун йолу.
Бахды ки, көрсүн гуо бошдур, долу.
Түлкү ону көрдү салам эйләди,
Ағлады, ялварды белә сөйләди:
— Гурд ләлә, сәндән эдирәм илтимас¹,
Сән мени бу тәһлүкәдән гыл хилас.
Гурд деди:—Чох-чох янырам һалына,
Хатирим ашифтәдир² әһвалына.
Билмирәм ахшам эдәчәксән нечә?
Сүһи ачачагсан нә саяг бу кечә?
Түлкү деди:—Чох сағ ол, эй гурд ләлә,
Бош данышыгдан нә етәр һасилә³.
Сән белә һәркаһ мәнә гәмхар⁴ исән,
Һалыма рәһмин кәлиб ағлар исән,

¹ Илтима с—хаһиш. ² Ашифтә—пәришан. ³ Нә етәр һасилә—нә чыхар. ⁴ Гәмхар—дәрдә шәрик.

Бир гәдәр ип тап мәнә гыл илтифат¹,
Вер мәнә бир нөв илә бурдан ничат.
Йохса ки, этмәз гуру сөз иктифа²,
Иш кәрәк олсун, нә әбәс иддиа³.

¹ Илтифат—бағышла. ² Иктифа—кифайәт. ³ Нә әбәс иддиа—бош данышыг нәйә лазым.

СЭРЧЭ ВЭ ГЫРҒЫ

Сэрчэни бир гырғы эдэркэн шикар,
Бир тэлэйэ олду гэзадан дүчар.
Чүтчү көрүб тутду ону ол заман.
Гырғы кэлиб налэйэ этди фэган.
Сөйлэди: «Рэһм эйлэ, мэни гыл хилас,
Ичэ¹ илэ сэндэн эдирэм илтимас.
Истэр идим овламаға сэрчэни,
Сэн нийэ наһаг ерэ тутдун мэни?
Вермэмишэм мэн ки, хэсарэт² сэнэ,
Сэн дә дәхи вермэ эзиййэт мэнэ».
Чүтчү деди: «Бирчэ мэнэ гыл бэян,
Сэрчэ верибдирми сэнэ бир зиян?
Гэсд элэмишдин нэ үчүн чанына,
Олмуш идин тэшнэ³ онун ганына?»
Чүтчү баба бөйлэ дейиб гейзнак⁴,
Эйлэди ол гырғыны ол дэм һэлак.
Халг илэ һэр кэс нечэ рэфтар эдэр,
Һаг ону ол дэрдэ кирифтар⁵ эдэр.

¹ Ичэ—ачизлик. ² Хэсарэт—зиян, зэфэр. ³ Тэшнэ—суууз.
⁴ Гейзнак—һирслэ, гэзэблэ. ⁵ Кирифтар—дүчар олмаг.

Яхшылыға яхшы чэзалар алар,
Пислийэ һәм дүрлү эзалар алар.
Сэ'й элэ эхлагыны гыл хубтэр¹,
Хүлги-һэсэн² саһиби ол, эй пэсэр³.

¹ Хубтэр—чоһ яхшы. ² Хүлги-һэсэн—көзэл хасиййэт. ³ Пэ-
сэр—оғул, оғлан.

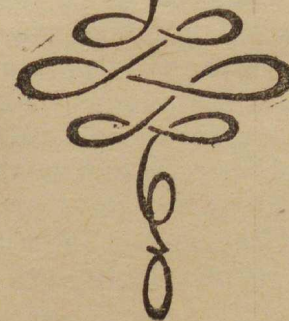
И Т В Э К О Л К Э С И

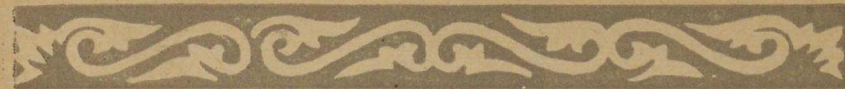
Бир ит ағзында бир сүмүклә сәһәр
Су кәнарындан эйләйирди күзәр!¹
Суда өз көлкәсин көрүб о заман,
Санды² бир өзкә итдир ол һейван.
Сүмүйү атды тез о бир янә,
Суя вурду өзүн һәрисанә³,
О ити та ки, горхуя салсын.
Бәлкә ағзындакы эти алсын.
Тапмады бир шей, олду чох гәмкин,
Һәм итирди наһаг ерә хөрәйин.
Көлкәйә уйма, һирсү гәфләтдән⁴,
Та элин чыхмасын һәгигәтдән.

¹ Күзәр—кечирди. ² Санды—элә билди. ³ Һәрисанә—ачкөз-
лүклә, гәзәблә. ⁴ Һирсү гәфләт—һәрислик, ачкөзлүк вә гәфләт.

ТӘРҢҮМӘЛӘР

АНА ДУАСЫ

Г. Р. Державин

Гамыш эвдә яныр бучагда чыраг,
Ойнайыр орталыгда көрпә ушаг.
Гар яғыб чөлдә, амма човғун вар,
Гары ердән күләк гапыб совурар.
Белә фикр эйләйир о вахта ушаг:
«Бирчә яй күнләри кәләр дә һачаг».
Ата үммид илә бахар ушаға,
Бүзүлүбдүр анасы бир бучаға.
Чәһрәси гаршысында ип әйирәр,
Ушағыйчүн белә дуа элийәр:
—Гадир аллаһ, чөлалын һөрмәтинә,
Кибриявү¹ кәмалын һөрмәтинә,
Әрзим олдур ки, баркаһында²,
Баламы сахла өз пәнаһында.
Көнлүмү сағлыг илә шад эйлә,
Бахтын, өмрүн узун, зияд эйлә.
Бөйүсүн, кәнч бир чаван олсун,
Гочалан вахта камран³ олсун.

¹ Кибриявү—әзәмәт, бөйүклүк, чөлал. ² Баркаһ—дәркаһ, (ди-
ви мәнәда: аллаһын олдуғу ер). ³ Камран—хошбәхт.

УШАГЛЫГ ХАТИРАТЫ

И. С. Никитин

Нә яхшыдыр ушаглыгын һаллары,
Нә көзәлдир ушаглыг хәяллары!
Яда кәлир ағламағым, шадлығым,
Бу дүнянын гәминдән азадлығым.
Мүркүләйир нәнәм тахыб чешмәйи,
Дүшүб ерә тохудуғу әлчәйи.
Лампа эвин орталығында яныр.
Пишик дә бир янда дүшүб тулланыр.
Гыш кечәси чөлдә күләк бәрк әсир,
Кәндлиләрин табу тәванын¹ кәсир.
Ширин-ширин нәнәм нағыллар дейир,
Мәним юхум гачыр, нәнәм әснәйир.
Дурур нәнәм мәним үчүн ер салыр,
Үстүмү өртүр, мәнә лайлай чалыр.
Чыраг яныр, мәним юхум кәлмәйир.
Выйылдайыр күләк дә динчәлмәйир.
Ахтарырам, дүшмүр ушаглыг әлә,
Һалым олур фәна бу күндән белә.
Кетди о гиймәтличә саәтләрим.
Дәмбәдәм артыр даһа зәһмәтләрим.
Һардасыңыз, эй шад кечән дәмләрим,
Һардасыз, эй севкили һәмдәмләрим?!²

¹ Табу тәван—күч, гүввә, гәрар. ² Һәмдәм—дост.

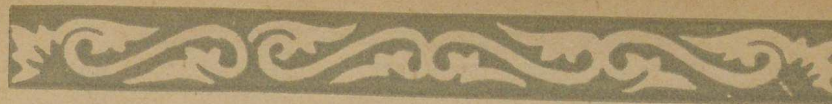
ЗӘҺМӘТКЕШ АЙЫ

И. А. Крылов

Көрдү айы кәндли чәкир зәһмәти,
Вар әчәб асудә, асан сән'әти.
Әймә әйәр, мәнфәәт илә сатар,
Пул газанар, яхшы газанча чатар,
Дүшдү онун да һәвәси бу ишә,
Фикр әләди, яхшыча тапдым пешә.
Кетди мешә ичрә одун гырмаға,
Шах-будағы башлады сындырмаға.
Һансы бирин басды әйә бир тәһәр,
Сынды ағач, зәһмәти олду һәдәр.
Кәзди, доланды мешәни һәр тәрәф,
Хейли ағач сындырыб этди тәләф.
Көрдү ки, һеч әймә әйә билмәйир,
Сонра кедиб кәндлийә бөйлә дейир:
—Бир ишим, ай гоншу, дүшүбдүр сәнә,
Сән тары, гандыр сәбәбин бир мәнә
Мән мешәдә хейли ағач гырмышам,
Истәмишәм әймәйә, сындырмышам.

Сөйлө, бунун бирчә нәдир илләти!¹
Мән нә үчүн билмәдим ол сән'әти?
Кәндли деди:—Вәчһи² будур, мүхтәсәр,
Сәндә о шейдән әбәдән йох әсәр.
Сәбр, биликдир бу ишин һикмәти³,
Сән бачара билмәзсән ол сән'әти.

¹ Илләти—сәбәби. ² Вәчһи—сәбәби. ³ һикмәти—маһийәти
әсаәби.

Ф И Л В Э А Л А Б А Ш

И. А. Крылов

Халга кәстәрмәйә фили филбан
Күчәдә кәздирир иди һәр ян.
Фил бу ерләрдә, бәллидир, олмаз.
О сәбәбдән дә халг ону танымаз.
Халг мат-мат, тәәччүб эйләйәрәк,
Архасындан кедирди әснәйәрәк.
Билди һарданса бунларын сорағын
Алабаш кәсди дәстәнин габағын.
Фили көрдүкдә чумду, гышгырды,
Улады, басды, һүрдү, һайгырды.
Деди топлан:—А гоншу, ай алабаш,
Этмә рүсвайчылыг, бир азча яваш,
Сәнми фил үстүнә мырылдарсан?
Бах, өзүн, а языг хырылдарсан.
Амма көр о нечә кедир саймаз,
Сән һүрүрсән о һеч мәнәл гоймаз.
Алабаш сөйләди чәвабиндә:
—Ганырам, эһ, эһ онлары мән дә.
Иштә¹ ялныз мәнә верән чүр'әт
Будур, әлбәттә ондакы һаләт.

¹ Иштә—будур.

Бөйлөчө дава этмэзин¹ һәр вахт,
Давакарлыгыда тапмышам шөһрәт.
Гой мәни тә'риф эйләсин итләр,
Һәм десинләр көрән чәмаәтләр:
«Барәкаллаһ, гүввәтличә алабаш,
Филин үстә эчәб кедир бирбаш».

¹ Этмэзин—этмэдән.

САЗАНДАЛАР

И. А. Крылов

Дәчәл меймун, чолаг айы, чәп кечи,
Бир улаға йолдаш олду һәр үчү.
Дөрд сәсличә бир мусиги нәғмәси.
Чалмаға һәмаһәнк олду чүмләси.
Ики каманча, ики тар тапдылар.
Бир чәмәнин үстә мәчлис япдылар¹.
Отурдулар, тәрәб бәзми² гурдулар,
Мизрабы тара нә гәдәр вурдулар,
Сүртдү каманчая айы әлләрин,
Аз галды ки, лап гопара телләрин.
Һейфа ки, чыхмады тарын сәдасы,
Учалмады каманчанын нәвасы³.
Меймун деди:—Бир даянын, гардашлар!
Бу нөв илә отурмазлар, йолдашлар!
Каман чаланлар үз-үзә отурсун,
Гой тарчылар галхыб аяға дурсун.
Жәлин инди нәғмәни башдан чалаг,
Даға, даша, сәһрая шуриш⁴ салаг.

¹ Япдылар—гурдулар, дүзәлтдиләр. ² Тәрәб бәзми—шәһлик мәчлиси. ³ Нәвасы—сәси. ⁴ Шуриш—сәс-күй.

Башладылар нәғмәләри чалдылар,
Енә сәс чыхмады, һейран галдылар.
Эшшәк бағырды:—Гардашым, тохта дур,
Мән дуймушам илләтини¹, бах будур:
Бизим белә отурмамыз гәләтдир,
Чәркә илә дураг, о мәсләһәтдир.
Табе олду тамамиси улаға,
Амма енә сәс кетмәди узаға.
Иштә енә мұнагишә² башланды,
Отурмаг үстә сөзләри узанды.
Бу әснадә кечди ордан бир бүлбүл,
Ялвардылар: сән эт бизә тә'әммүл³.
Биз бир нечә каманча, тар тапмышыг,
Бурда бир ишрәт⁴ мәчлиси япмышыг.
Хаһишимиз будур, бир азча зәһмәт
Чәкиб, бизә отурмағы кәл өйрәт.
Бүлбүл деди:—Бунлар илә кар ашмаз,
Бу баш-гулаг каманчая ярашмаз.
Мусиги зөвгү истәйир бу сән'әт,
Бир дә кәрәк әлм илә габилиййәт.
Сиздә ки, йохдур бунлардан бир әсәр,
Бош ерә зәһмәт чәкмәйин мұхтәсәр.

¹ Илләтини—сәбәбини. ² Мұнагишә—мүбәһисә. ³ Тә'әммүл—фикир вермәк. ⁴ Ишрәт—шәнлик.

ЧҮТЧҮ ВӘ ИЛАН

И. А. Крылов

Гыш күнү бәрк човғун иди бир сәһәр,
Чүтчү баба йолдан эдирди күзәр!¹
Көрдү гар үстүндә ятыб бир илан,
Шиддәти-сәрмадан² олуб нимчан³.
Шахта гурутмуш бәдәнин сәрбәсәр⁴,
Зәррәчә йох һиссдән онда әсәр.
Хатири янды иланын һалына,
Гылды тәрәһһүм⁵ онун әһвалына.
Гапды көтүрдү гар үзүндән ону,
Кәндә, кәтирди о әзиз мейманы.
Од гырағында она верди мәгам⁶,
Мүмкүн олан гәдр әләди әһтирам.
Исти әсәр этди чү бир ан она,
Кәлди о саат дейәсэн чан она.
Говзады ердән башын ол бәдкүһәр⁷.

¹ Күзәр—кечирди. ² Шиддәти-сәрма—союзун шиддәти. ³ Нимчан—ярымчан. ⁴ Сәрбәсәр—башдан-баша. ⁵ Гылды тәрәһһүм—рәһми кәлди, языгы кәлди. ⁶ Мәгам—ер. ⁷ Бәдкүһәр—начипс.

Олду вэлине'мэтинэ¹ һәмләвэр².
Сөйлэди чүтчү:—А нэмэк нашүнас³,
Не'мэтэ бөйлэ олунурму сипас?⁴
Бөйлэ дейиб гапды очаг дашыны,
Эзди о саат иланын башыны.

¹ Вэлине'мэт—һами, һимайэ эдэн. ² Һәмләвэр—һәмлә эдэн.
³ Нэмэк нашүнас—һанкор. ⁴ Сипас—шүкүр.

БАЛЫГ, ӨРДӘК ВӘ ХӘРЧӘНК

И. А. Крылов

Бир балыг, өрдәк илә бир хәрчәнк,
Бир заман олду үчү һәмаһәнк.
Йүклүчә бир араба чәкмәк үчүн,
Өз ериндән ону дәмәртмәк үчүн,
Гошулуб чәкдиләр исә нә гәдәр,
Олду зәһмәтләри ахырда һәдәр.
Араба кетмәди әсла габаға,
Дейәсэн батмыш иди бир батаға.
Бәс нәдән өтрү бу иш мүшкүл¹ иди?
Йүк дейил чох да ағыр, йүнкүл иди.
Өрдәйин мейли көйә учмаг иди,
Балығын гәсди суя гачмаг иди.
Кәрчи² хәрчәнк дә күч этмәкдә иди,
Фикри, һейфа³, кери кетмәкдә иди.
Бурда ким һаглы, мүгәссир кимдир?
Гой ону билсин о ким һакиmdir.
Бу гәдәр биз билирик ки, бу чәһәт,
Галмыш орда араба биһәрәкәт⁴.

¹ Мүшкүл—чәтин. ² Кәрчи—һәрчәнд. ³ Һейфа—һейф ки. ⁴ Би-
һәрәкәт—һәрәкәтсиз.

ГУРД ВӘ ГУЗУ

И. А. Крылов

Су кәнарында гәфләтән, начар¹
Бир гузу бир күн олду гурда дүчар.
Гузу горхуб даянды хейли мәлул.
Гурд оларкән су ичмәйә мәшгул.
Фикри ондайды ким, тапыб нә десин,
Гузуну бир бәһанә илә есин.
Деди:—Ахмаг гузу, мәкәр корсан,
Мәни йохса көрүб дә саймырсан?
Де көрүм бир, нечин суйа кирдин?
Нийә сәрчешмәни² буландырдын?
Горха-горха гузу деди:—Әчәба,
Мән ки, сәндән даянмышам ашаға.
Сәни көрдүкдә этмәрәм чүр'әт,
Су кәнарына кәлмәрәм һеч вахт.—
Гурд ачыгланды сөйләди:—а ясар³,
Сәндә вар чүрбәчүр яман һаллар.
Ил ярымдыр эшитмишәм буну мән,

¹ Начар—чарәсиз. ² Сәрчешмә—булаг башы. ³ Ясар—һий-
ләкәр.

Данышырсан далымча чох сөзү сән.—
Гузу анд ичди, кәлди фәряда:
—Йох идим мән о вахт дүняда.
Сән билирсән, мәним яшым аздыр,
Анадан олдуғум һәммин яздыр.
Гурд чаваб тапмады, гәзәбләнди,
Гышгырыб чох ачыглы сәсләнди:
—Туталым, сән о вахт олмамысан,
Анадан я ки, һеч доғулмамысан,
Вар имиш ки, атан, анан о заман,
Нә дейирсән, бу доғрудур, я ялан?
Бу ерә чүн етирди гурд сөзүнү,
Тутду, йыртды, дағытды ол гузуну.

Г А Ф Г А З

А. С. Пушкин

Гафгаз алтымдадыр, эн мүдһиш олан зирвәдә мән,
Тутмушам төк учурум, гарлы дағ үстүндә гәрар.
Гарагуш учмаға галхарса узаг бир тәпәдән,
Нә гәдәр йүксәк учарса, енә дөврәмдә учар.
Бурадан мән көрүрәм чешмәләри гайнамада,
Шүбһәли, горхулу учгунлары илк ойнамада.
Бурда мәнән ашағы көйдә булут ойнаглар,
Арасындан булутун дағда су гайнар, чағлар.
Көрүнүр онларын алтында бөйүк даз гаялар.
Онун алтында зәиф, чығ, гурумуш кол-кос вар.
Даһа ондан ашағы рәнки яшыл орманлар,
Орда гушлар өтәр, әтрафы кәзәр чейранлар.
Сығыныб дағда япылмыш комая инсанлар,
Дырмашыр сәрт гаялар үзрә бүтүн һейванлар.
Йүрүйүр дағ ашағы, орда чобан да дәрәйә.
Иштә мәфтунлашыр инсан бу көзәл мәнзәрәйә.
Орда ким, даим Арағва чайы гәлтан-гәлтан,
Чарпараг көлкәли саһилләрә эйләр чәрәян.

Дар кечид ичрә фәгир атлы да пүнһан олуйор¹,
Орда шиддәтлә Терек нәһри² хурушан олуйор³
Ойнайыр, чәнк⁴ эләйир даз гаяларла дөйүшүр,
Ачымыш далғалары, дашлары чейнәр, өтүшүр.
Тө'мә⁵ көрмүш гәфәси-аһән⁶ ичиндә сан шир.
Чырпыныр, гүрриш әдир⁷, саһили куя кәмирир.
Лейк, әфсус! Нә вар тө'мә онунчүн, нә сүрүр⁸,
Ону мүдһиш гаялар һәр ики яндан сыхыйор!⁹

¹ Пүнһан-олуйор—кизләнир. ² Нәһр—чай. ³ Хурушан-олуйор—чошур, чағлайыр, нәрилдәйир. ⁴ Чәнк—дава, саваш. ⁵ Тө'мә—шикар, ов. ⁶ Гәфәси-аһән—дәмир гәфәс. ⁷ Гүрриш әдир—нә'рә чәкир. ⁸ Сүрүр—шадлыг. ⁹ Сыхыйор—сыхыр.

Г Ы Ш

А. С. Пушкин

Будур, шимал ели гопуб кувулдар¹,
Сүрүклэйиб булутлары выйылдар.
Будур, енэ гыш нечэ ки, вар кэлир,
Шахта кэлир, союг кэлир, гар кэлир.
Сэпир гары ағачлара, коллара,
Дэрэлэрэ, тэпэлэрэ, йоллара.
Ағ өртүйэ бүрүндүрүр алэми,
Чулғалайыр, кейиндирир алэми.
Шахта вурур, ширин сую дондурур,
Гарғалары гар үстүнэ гондурур,
Күлэк эсир дағда гары юмурлар,
Юмбаланар, долар чала-чухурлар.
Човгун кечэ дүмдүз эдир ер үзүн,
Гар ишығы күндүз эдир ер үзүн.
Ишыг дүшөр гар үстүнэ парылдар,
Тапдалаян вахтда ону харылдар.

¹ Кувулдар—курулдар, угулдар.

Г А Р А Ч Ы Л А Р

А. С. Пушкин

(Поэмадан бир парча)

Гарачылар көчү күйлө дэстэ-дэстэ
Бессарабияда даими көчүрлөр.
Онлар бу күн көчүб дүшмүшлөр чай үстэ,
Йыртыг алачыгларда кечэлэйирлөр.
Азадэлик кими мисилсиз, бибэдэл¹,
Фэрэһлидир гайэт² ахшамламаглары.
Асудэ, гайгысыз, һәм садэ, һәм көзэл,
Ачыг көй алтында раһэт ятмаглары.
Чархларын үстүндө дурмушдур араба,
Ярымчыг салынмыш үстүнэ бир кисэ.
Очагда од яныр, этрафда көч-күлфэт,
Шам һазырлайырлар көй чэмэн сәһрадэ.
Атлар отлайырлар, алачыгда раһэт,
Ятмыш эл айысы зәнчирсиз азадэ.
Дүзәнлик чүлкэдэ³ һәр нэ вар бәрһөят⁴,
Күлфэтин һамысы әлләшир, чалышыр.

¹ Бибэдэл—эвэссиз. ² Гайэт—чоһ. ³ Чүлкэ—чөл. ⁴ Бәрһөят—һөятда.

Сабаһкы йол үчүн көрүрләр эһтият,
Сәһәр тез көчмәйә һамы һазырлашыр.
Арвадлар маһнысы, ушаг ағламасы,
Сәфәри зинданын чинкилтили сәси.
Иштә чох кечмәдән көчәри обада,
Ятдылар эл һамы, тохдады сәс-сәмир.
Хамушанлыг¹, сәдасыз олду сәһрада,
Анчаг итләр һүрүр, бир дә ат кишнәйир
Одлар сөндүрүлмүш, һәр тәрәф хамушан,
Ялһыз асиманда маһи-аләмара²,
Булутлар ичиндән олуркән нүмаян³,
Хамушанлыг эдир көчү гәрги-зия⁴.
Бир чадырда фәгәт бир ағсаггал гоча,
Гаралмыш көмүрү отуруб пүфләйир.
Ятмайыр о киши тәк-тәнһа бу кечә,
Чәнли сәһралара бахыр йол көзләйир.

¹ Хамушанлыг—сәсизлик. ² Маһи-аләмара—дүняны ишыглан-
дыран ай. ³ Нүмаян—көрүнән, айдын, ашкар. ⁴ Гәрги-зия—ишыға гәрг
олмуш.

Ү Ч Х У Р М А А Г А Ч Ы

М. Ю. Лермонтов

Эрәбистанда гумлу чөлләрдә
Үч бөйүк хурма нәхли¹ битмишди.
Бир сәрин чешмә варды ол ердә,
Лакин отлар ичиндә итмишди.
Кечди чох илләр олмады орада,
Бир мүсафир² кәлиб сираб³ олсун.
О ағачлар, о дадлы гайнамада
Күндән аз галды говрулуб солсун.
Бисәмәрликләриндән⁴ ахырда
Дарыхыб чох шикайәт эйләдиләр:
—Эй тары, сән бизи белә ердә
Нәдән өтрү яратмысан?⁵—дедиләр.—
Биз мәкәр ондан өтрү халг олдуг
Ки, галаг бисәмәр бу сәһрадә?
Бүркүдән, истидән яныб солдуг,
Нәйә бәс лазымыг бу дүнядә?
Этмәдик бир гәриби биз хошнуд⁵,

¹ Нәхл—ағач. ² Мүсафир—йолчу. ³ Сираб—судан доймуш, дой-
дурмаг. ⁴ Бисәмәр—сәмәрсиз. ⁵ Хошнуд—шад.

Ай тары, эй кэрэминэ гурбан.
Бизи халг этмэдэн нэдир мэгсэд?
Бирчэ сиррин бу никмэтин гыл эян!¹
Сөзлэри етмэмишди итмамэ²
Ки, узагдан көрүндү бир боғанаг.
Най, ну, күй, гәрибә һәнкамә,
Данга-данг, занга-занг, даранга-даранг.
Элэ йүклү, гатар-гатар, дөвөләр,
Совураркән чөлүн о исти, сары
Гумларыны, тикән гапыб кәвөләр.
Лөкләйиркән кәлир о ваһә сары.
Алачыглар, кәчавөләр чатылыб,
Миник алтында далдаланмышдыр,
Үстүнә көһнә бир чечим атылыб,
Чарвадарлар күн алтда янмышдыр.
Сөйкәнәркән каманына хәстә,
Атына бир эрәб ачыгланды.
Һарын ат галхды дик аяг үстә,
Ох дәйән аһу кими тулланды.
Ағ либас кеймиш өзкә бир миничи,
Вурду мәһмиз о да ат ойнатды.
Башы үзрә доландырыб гылычы,
Низәсин атды, тутду, фырлатды.
Бу саяг һәлһәләйлә³ бир анда
Кәлди чатды о ваһәйә карван.
Йорғун, арғын, сусуз биябанда
Ағачын көлкәсиндә тутду мәкан.
Тулугун долдуруб су ичди тамам,
Юдулар һәм үз, әл, аягларыны.
Һәм ағачлар баш әйди, верди салам.
Гылды тәкрим⁴ әзиз гонагларыны.
Күн батыб ахшам олду чүн амма,
Олары кәрван әһли балталады,

¹ Гыл. эян—ач де, ашкар элә. ² Итмамә—сона. ³ Һәлһәлә—сәс-күй. ⁴ Тәкрим—һәрмәт вә тәзим этмәк.

О кечә та ишыгланынча һава,
Доғрайыб яндырыб очаг галады.
Сүбһ олан вахтда көчүб карван,
Енә өз адәтилә дүшдү йола,
Бир союг күл о ердә галды нишан,
Ону да ел совурду сағ вә сола.
Көлкәсиз инди дә о чешмә ахыр.
Гуру, бош чөлләри сәгайәт¹ эдир,
Һүзн илә чаниби-һичазә² бахыр,
Гәбри-пейгәмбәрә шикайәт эдир.
О биябанда исти ел анчаг,
Сары гум долдуруп она һәр ан.
Овлайыб өз шикарыны учараг,
Гонур орда дидиб ейир чалаған.

¹ Сәгайәт—сувармаг. ² Чаниби-һичазә—һичазә тәрәф.

М Т С Ы Р И

(Поэмадан бир парча)

М. Ю. Лермонтов

1859-чу илдә шейх Шамил әсир олунчая гәдәр чар Русиясынын истила ордусу илә Дағыстан арасында узун мүһарибәләр олурду. Бу мүһарибәләрин бириндә бир рус кенералы, әсир дүшмүш алты яшында бир нахош дағыстанлы ушағыны Күрчүстан монастырларынын биринә кәтирир. Бурада раһибләр буна мүәличә әдиб сағалдырлар вә өз тәрбийәләри алтында ону рәһбанлыға¹ һазырлайырлар.

Әсирин һәмешә фикри вә хәялы вәтәнә гайытмаг имиш. Бу хәял илә бу әсир, чаванлыг синнинә эрдикдән² сонра бир кечә фыртына вә борандан истифадә эдәрәк гачыр.

Раһибләр исә буну тә'гиб эдәрәк үч күндән сонра яралы вә зәиф бир һалда тапыб енә монастыра кәтирирләр. Оғлан күн-күндән элә зәифләшир ки, чох кечмәдән өләчәйи ашкар олур.

¹ Рәһбанлыға—раһиблийә. ² Эрдикдән—чатдыгдан.

Она көрә раһибләрин бири онун янына төвбә вә истиғфар вермәйә кәлир. О да лабүд галараг ахырынчы күчү илә галхыб дейир:

1

Кәлмисән мәнән алмаға играр¹,
Эйләйим та ки, төвбә, истиғфар².
Чох сағ ол, хейли разыям, мән һәм,
Истәрәм бир нәфәр ола һәмдәм
Ки, дейим та она бу гәмләрими,
Чәкдийим мәннәтү әләмләрими.
Бәлкә тутгун үрәкчийим ачыла,
Руһумун тар думанлары гачыла.
Кимсәйә мән яманлыг этмәмишәм,
Бәд әмәлләр далынча кетмәмишәм.
Акаһ олмаг диләрсән ишдән әкәр,
Сәнә бир нәф'и³ йох онун о гәдәр.
Амма бир дә үрәкдә һәр нә ки, вар
Лазымынча ачыб демәкми олар?
Мән аз өмр этмишәм сәбавәтдә⁴,
О да күллән⁵ кечиб әсарәтдә.
Ики белә өмүр верәрдим мән,
Я башарсам дәйишдирәрдим мән,
Элә бир өмр илә ки, горхулудур,
Дәһшәтү изтираб илә долудур.
Мән танырдым бир игтидар⁶ анчаг,
Мәнән алмыш о ихтияр анчаг.
Мәнә һәкм әйләмишди бир хүля⁷
Атәшин шөвг, одлу бир сөвда.

¹ Играр—боюна алмаг. ² Истиғфар—төвбә әтмәк. ³ Нәф'и—хейри. ⁴ Сәбавәт—ушаглыг чағы. ⁵ Күллән—тамамилә. ⁶ Игтидар—гүдрәт. ⁷ Хүля—хәял.

О меним фикрими доландырды,
Гэлбимэ дүшдү, яхды, яндырды.
О мени хүчрэдэн кэнара чэкэр,
О мени дэштү күһсара¹ чэкэр.
Мэн бу эшги үрөкдэ кизләмишәм,
Кечэлэр көз яшымла бэсләмишәм.
Даһа мэн фаш бәрмәла² дейирәм,
Инди кизләтмирәм, уча дейирәм:
Вар башымда вэтэн тәмәннасы³,
Гэлбдән чыхмаз эшги, сөвдасы.
Кәр күнаһ исә, сизчә, бу рәфтар,
Этмәзәм һәркиз⁴ ондан истиғфар.

II

Дәфәләрлә эшитмишәм, гоча, мэн
Ки, өлүмдән гутармысан мени сән.
Нә үчүн? Галмышам һезин, тәнһа,
Зилләт илә бөйүмүшәм бурда.
Мән о солғунча ярпағам ләрзан⁵,
Ки, гопардыб атыб мени туфан.
Бу гаранлыг, эв ичрә бисаһиб⁶,
Үрәйим тифл⁷, талеим раһиб,
Йох мәнә бир нишан верән өзүнү
Ки, дейәйдим «ата», «ана» сөзүнү.
Гоча! Әлбәттә сән чох истәмисән,
Һәм бу бабәтдә сә'й әйләмисән,
Унудам таки мадәри⁸, пәдәри⁹,
О мүгәддәс, о дадлы кәлмәләри.
Йох! Әбәс фикрдир, хәтадыр бу!
Набәча¹⁰, һәм дә нарәвадыр¹¹ бу!

¹ Дәштү күһсар—чөл, сәһра вә дағлыг. ² Фаш бәмәла—ачыг, айдын. ³ Тәмәнна—арзу. ⁴ Һәркиз—һеч вахт. ⁵ Ләрзан—титрәк. ⁶ Бисаһиб—саһибсиз. ⁷ Тифл—ушаг. ⁸ Мадәр—ана. ⁹ Пәдәр—ата. ¹⁰ Набәча—ерсиз. ¹¹ Нарәвадыр—ярашан иш дейил.

Мәнлә о кәлмәләр доғулмушдур,
О меним чүз'и-чаным¹ олмушдур.
Көрдүм әҗярын² ашиналары вар,
Вәтәни, гөвмү³, әгрәбалары вар.
Амма йохдур меним атам, нә анам,
Онлара пис күнүмдә архаланам.
Нә дә бир яри-меһрибаным вар.
Түрбәсиндән⁴ нә дә нишаным вар.
Дедим ол вахт гәлби-нашадә⁵,
Ағлама, ол фәрара амадә⁶.
Олса бир ләһзәдә әкәр имкан,
Версә бахтым мәнә әчәлдән аман,
Бу янан синәми овушдурарам.
Башга бир синәйә говушдурарам.
Танышым олмаз исә дә о меним,
Тәк гой олсун севимли һәмвәтәним.
Һейф, әчәл кәлди, үстүмү алды,
Даһа көнлүмдә аризум галды.
Өлүрәм инди мән бу гүрбәтдә⁷
Ханымансыз⁸, етим, әсарәтдә.

III

Билмәк истәрмисән азадлыгда,
Мән нәләр көрмүшәм ушаглыгда.
Арасындан думанларын бахараг.
Көрүнүр, көрдүм ол заман чох узаг,
Гарлы ағ гүлләләрлә чәбһәтәраз⁹,
Уча, тәрпәнмәйән мүһиб¹⁰ Гафгаз.
Ону көрчәк көнүл сәфаланды,
Нә үчүн билмирәм чилаланды¹¹.

¹ Чүз'и-чаным—чаным бир һиссәси. ² Әҗяр—дүшмән, рәгиб. ³ Гөвмү—гоһум. ⁴ Түрбә—гәбр, мазар. ⁵ Гәлби-нашад—шад олмаян көнүл. ⁶ Амадә—һазыр олмаг. ⁷ Гүрбәт—яд өлкә. ⁸ Ханыман—әв-эшик, юрд-юва. ⁹ Чәбһәтәраз—бир сырада. ¹⁰ Мүһиб—чоһ бөйүк, горхунч.

Элэ бил ки, мэнэ о дэм дедилэр,
Сэн дэ орда кечирмисэн күнлэр,
Яда дүшдү кечэн сээдэтлэр,
Айдын-айдын тамам о һалэтлэр.
Эвимиз дүшдү онда хатиримэ,
Кэлди дурду, көрүндү көзлэримэ,
Кэндимизин севимли мэнзэрэси,
Көлкэдэ дүшмүш эвлэри, дэрэси,
Эшидирдим мэн атларын сәсини,
Ахшам үстү эвэ гайытмасыны.
Атларын кишнэйиб йүйүрмәсини,
Ашина итләрин дэ һүрмәсини.
Ядыма дүшдү һампалар¹, гочалар,
Айын айдынлығы олан кечэлэр,
Ки, бизим доггаза кэлэрлэр иди,
Йығышыб көфткү² эдэрлэр иди.
Бу хәяллар тамам нөвбәт илә,
Нәзәримдән өтүшдү сүр'әт илә,
Мән бу эфкара³ далдығым ердә,
Заһир олду атам бәрабәрдә,
Нечә эвмиздә көрмүшәм о саяг.
Кеймиш иди дәмир кейим, голчаг.
Бир дэ дүшдү анам, бачым ядыма,
Чатсын аллаһ гәрибләрин дадына.
Бири лай-лай дейәрди, охшарды.
Бири чан тәк мәни гучагларды.
Дүшдү бир дэ хәялыма көйүмүз,
Раһәт, асудә ханәмиз, эвимиз.
Очағын гәншәриндә һәр ахшам
Эйләшиб сөһбәт эйләр иди бабам:
Ки, кечән вахтларда инсанлар,
Нечә раһәт яшардылар онлар.

¹ Һ а м п а—көндә варлы адам. К ө ф т к ү—данышыг, сөһбәт. ³ Э ф -
к а р—фикирләр.

О заманда ки, индидән афаг¹.
Чох чилалыйды, һәм дэ чох парлаг.

IV

Билмәк истәрмисән, баяг демишәм
Ки, азадлыгда мән нә эйләмишәм?
Мән бу үч күндә өмр әдиб раһәт,
Яшамагдан көтүрмүшәм ләззәт.
Олмасайды әкәр бу үч хош күн,
Мәним өмрүм оларды чох дүшкүн.
Гочалыгда сәнин һәтын тәк,
Гәмли, ачиз күзаришатын² тәк.
Чохдан истәрдим ахтарыб фирсәт,
Бир эдәйдим бу чөлләрә диггәт.
Бир көрәйдим, гәшәнкдирми олар?
Ямяшыл, шухү шәнкдирми³ олар?
Кечә бир вахт ки, яғыш, туфан.
Сизи горхузмуш иди бипаян⁴.
О заман сиз ерә йыхылмыш идиз,
Меһраба гаршы сәчдә гылмыш идиз.
Гапыны мән үсуллуча ачдым.
Фирсәти фөвтә вермәйиб гачдым.
Чох йүйүрдүм о дәм чөлә, дәрәйә,
Билмәйирдим, вәли, һара, нәрәйә.
Горхмайырдым кедәндә мән ялныз,
Йох иди көйдә бирчә дэ илдыз
Ки, ишыгландыра чәтин йолуму,
Бир көрәйдим дэ бәлкә сағ, солуму.
Нечә саат гачыб даяндым мән,
Чох йорулдум, ахыр узандым мән.

¹ А ф а г—үфүгләр. ² К ү з а р и ш а т—доланышыг, өмүр. ³ Ш у х ү
ш ә н к—көзәл вә гәшәнк. ⁴ Б и п а я н—һәдсиз.

Һүндүр отлар ичиндә әйләндим,
Гулаг асдым бир аз үрәкләндим.
Мәни билдим ки, ахтаран йохдур.
Һәм далымча дүшүб гован йохдур.
Тохтады фыртына, ачылды һава,
Олду бир чох зәиф ишыг пейда¹,
Ер илә тар көйүн фәзасында,
Фәрг вердим онун зиясында,
Дағларын ер үзүндә гүлләләрин,
Көрүнән нәгш тәк узаг әсәрин.
Һәрәкәтсиз ер үзрә галмыш идим,
Бир сүкути-әмигә² далмыш идим.
Дәрәләрдә уларды чаггаллар,
Зәнн әдәрдин ки, бир ушаг ағлар.
Арасындан дашын, колун һәр ан,
Фүлси³ парлаг шүтүлләр иди² илан.
Ваһимә әтмәз идим амма мән.
Зәррәчә горхмаз идим әсла мән.
Чүнки мән дә өзүм о дәм, о заман,
Вәһшиләр тәк гачырдым инсандан.
Сүрүшүб әф'и тәк узанмыш идим,
Кизләниб ердә далдаланмыш идим.

v

Бир ағач үзрә сонра дырмашдым,
Ерә бахдым кичәлләниб чашдым.
Мешә көрдүм көз ишләдикчә тамам,
Даһа гәлбимдә галмады арам.
Ихтиярсыз ерә дүшүб галдым,
Ағладым, чох һөкүртмәләр чалдым.
Ачығымдан, о вахт һирсимдән,

¹ Пейда—ашкар олду, көрүндү. ² Сүкути-әмиг—дәрин сүкут.
³ Фүлс—балыг пуллары. ⁴ Шүтүлләр иди—шүтүйәрди.

Башладым яш ери кәмирмәйә мән.
Көз яшым ахды торпаға о гәдәр,
Дурду онда аловлу шәбнәмләр.
Э'тигад әт буна йәгинән, инан,
Истәмәздим көмәклик инсандан,
Чүнки сәһрайи вәһшиләр кими мән,
Яд идим инсан адлыя әбәдән¹,
Гоча! Анд олсун, әткилән бавәр²,
Сәсим ол вахт чыхса иди әкәр,
Я ки, худ бир дәгигәлик фәряд
Төрәниб әйләсәйди истимдад³,
Дилими гейздән чыхардар идим,
Лап көкүндән тутуб гопардар идим.
Мүхтәсәр, бир гәдәр ки, сәбр әтдим,
Енә дурдум, вәтән сары кетдим.
Лейк мән чәкмишәм әбәс зәһмәт,
Дейил имиш вәтән мәнә гисмәт.

vi

Сөзүмү мән даһа тамам әләдим,
Һамы тәгрими⁴ хитам әләдим⁵.
Сөйләдим мән, гәзийәнин оланын,
Сән билирсән йәгин ишин галанын.
Я инан, я инанма һеч сөзүмә.
Фәрги йохдур, мүсавидир көзүмә.
Мәни гәмләндирир фәгәт бир шей,
Лап вәрәмләндирир фәгәт бир шей,
Мәни хаки-вәтән⁶ иситмәйәчәк,
Союмуш нә'шими чүрүтмәйәчәк,
Мәни бир ядына салан олмаз,

¹ Әбәдән—гәтийән. ² Әткилән бавәр—инан. ³ Истимдад—
көмәк истәмәк. ⁴ Тәгрир—ифадә, бәян. ⁵ Хитам әләдим—гуртар-
дым. ⁶ Хаки-вәтән—вәтән торпағы.

Яныб эһвалыма галан олмаз.
Чэкдийим бунча рэнч¹, гүссэлэрим,
Көрдүйүм гэмли-гэмли гиссэлэрим²,
Неч кимин көнлүнү буландырмаз,
Урэйин бир саат даяндырмаз.

VII

Элвида, эй ата, худаһафиз!
Элини вер мәнә, худаһафиз!
Көр нечә од тутуб яныр бәдәним,
Вар гәдимдән бу од, синәмдә мәним,
Тапмайыр чүн гидаи-сузанын³,
Яндырыр инди кәнди зинданын.
Этмәк истәр о чанибә өвдәт⁴
Ки, вериб халга мейнәтү⁵ раһәт,
Етәр ол күн ки, тапшырам мән чан,
Чох да чәкмәз кәлиб чатар о заман.
Буюр ол күн мәни апарсынлар,
Бағымызда, о ердә гойсунлар,
Орда ки, ясәмән күл ачмышдыр.
Дөрд бир әтрафа әтр сачмышдыр.
Чох тәравәтлидир һава орада,
Вар гәдәрдән фүзун⁶ сәфа орада.
Вар көзәл лаләси, яшыл чәмәни,
Орда гойсунлар әмр эйлә мәни.
Бир доюнча олум нәзәрәндәз⁷,
Көрүнүр орда чүн бизим Гафгаз,
Бәлкә ордан сәба ели өгүшә,
Бир бизим бағ тәрәф күзары дүшә.
Һәсрәтилә баханда мән вәтәнә,

¹ Рэнч—эзийәт, зәһмәт. ² Гиссә—һекайә, эһвалат. ³ Гидаи-сузан—яначаг. ⁴ О чанибә өвдәт—о тәрәфә гайытмаг. ⁵ Мейнәт—бәла, гәм, кәдәр. ⁶ Фүзун—артыг. ⁷ Нәзәрәндәз—нәзәр салмаг.

Кәтирә айрылыг саламы мәнә.
Бәлкә ахыр нәфәс өлән ердә,
Эшидәм мән Вәтән сәсин бир дә.
Элә фикр эйләрәм о саәтдә,
Башым үстүндә вәгти-реһләтдә¹,
Бир әзиз, доғма гардашым вардыр,
Севкили ярү йолдашым вардыр.
Узадыб диггәт илә әлләрини,
Пак әдәр алнымын сәрин тәрини,
Санарам йолдашам әзиз кәс илә,
Мәни охшар һәзин-һәзин сәс илә.
Ятарам бу хәял илә раһәт,
Даһа һеч кимдән әтмәзәм нифрәт.

¹ Вәгти-реһләт—өлүб кедән вахт.

КҮН КИ СӘҺЭРЛЭР...

Максим Горки

Күн ки сәһэрләр чыхыр, ахшам батыр,
Эксиләмәз зүлмәти зинданымын.
Санма ки, бир ләһзә кешикчим ятыр,
Фикри галыб мәнә никәһбанымын!¹
Һәр нечә истәрсән элә, чәк кешик,
Архайын ол, мән бурадан гачмарам,
Истәйирәм кәрчи мән азадәлик,
Зәнчири амма бачарыб ачмарам.
Ах сиз, а зәнчир, а зәнчирләрим!
Сиз дә дәмир бәкчисиниз² һәр заман,
Сизләри мүшкүлдүр³ ачым, сындырым,
Чатлады бағрым, аман аллаһ, аман!..

¹ Никәһбан—көзәтчи, кешикчи. ² Бәкчи—көзәтчи, кешикчи.
³ Мүшкүл—чәтин.

ЭРДО МӘЛИК

И. В. Көте

Кечә вахты, һава күләк, думан, чән,
Мешә ичрә атлы бу кимдир кедән?
Бир атадыр, көрпә оғлу гучагда,
Горха-горха атасыны ушаг да
Гучагламыш, көзүн өртүб кизләдир.
Гоча киши она мәһәббәт эдир:
—Оғлум, нечин кизләдирсән үзүнү,
Нәдән горхуб бәрк юурсан көзүнү?
—Ата, ата, Сүпүркәсаггал кәлир,
Эрдо Мәлик кәлир, одур Ал кәлир.
Одур һа, ерлә сүрүнүр саггалы,
Бах дөшүнә төкүлүбдүр ағ ялы.
—Горхма, оғлум, Эрдо йохдур, яландыр,
О агаран су үзүндә думандыр.
—Назлы бала, көйчәк ушаг кәл мәнә.
Яхшы, яхшы гагга верим мән сәнә.
Кәздирәрәм, кәл сәни бойнумда мән,
Бәсләйәрәм күл кими гойнумда мән.
Вар анамын чохла гызыл, палтары,
Гызларымын әлван оюнчаглары,

—Ата, эшитмэйирсэнми ким, нэлэр
 Эрдо Мэлик мэнэ яваш вэ'д элэр.
 —Оғлум, горхма, о ярмагдыр сәс эдир,
 Күлэк гуру ярмаглары тәрпәдир.
 —Йохса истәмэйирсэнми, эй ушаг,
 Ай ишығында кечәләр ойнаяг.
 Кәл, гызларым сәнә лайлай чалсынлар.
 Охуюб охшасынлар, най чалсынлар.
 —Ата, гаранлыгда Эрдо гызлары,
 Әлләрилә, бах, чағырыр бизләри.
 —Йох, оғлум, йох, о көһнә боз говагдыр.
 Ишылдаян сыныг, чүрүк будагдыр.
 —Көзәл ушаг, ағрын, дәрдин чаныма,
 Өз хошунла кәлмәз исән яныма,
 Ахырда мән күчлә апаррам сәни,
 Кәл яныма, дарыхдырма чох мәни.
 —Гойма, мәни Эрдо вурду, ай дәдә,
 Ох, ох яраландым, яндым, вай дәдә.
 Горхуб атын гырманчлады атасы,
 Ней чығырыр, сызылдайыр баласы.
 О вахта ки, кәлиб эвә етишди,
 Горхусундан языг ушаг өлмүшдү.

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

Мүгәддимә К. Талыбзадә 3

ШЕИРЛӘР

Гушлар	9
Яз	10
Гарангуш балалары	11
Чүчәләр	12
Бағча	13
Күлләрин бәһси	14
Көч	16
Яз	18
Яй	19
Яй сәһәри	20
Пайыз чағында	21
Ғыш	22
Әкинчи нәғмәси	23
Ики ушаг	24
Тәнбәл	26
Ата вә оғул	27
Ана вә бала	28
Оғру вә анасы	30
Мәктәб шакирди	32
Вәтән	34
Күчә ушағы	35
Гары вә гуллуғчулары	37
Әһмәдин гейрәти	38

ТӘМСИЛЛӘР

Ики дана	43
Айы вә шир	45
Айы вә арылар	46
Гарышга вә милчәк	47
Күн вә күләк	49
Түлкү вә меймун	51
Улағ вә аслан	52
Түлкү вә гурд	54

Сэрчэ вэ гырғы	56
Ит вэ көлкәси	58

ТЭРЧҮМЭЛЭР

Ана дуасы <i>Г. Р. Державин</i>	61
Ушаглыг хатираты <i>И. С. Никитин</i>	62
Зәһмәткеш айы <i>И. А. Крылов</i>	63
Фил вэ алабаш <i>И. А. Крылов</i>	65
Сазандалар <i>И. А. Крылов</i>	67
Чүтчү вэ илан <i>И. А. Крылов</i>	69
Балыг, өрдәк вэ хәрчәнк <i>И. А. Крылов</i>	71
Гурд вэ гузу <i>И. А. Крылов</i>	72
Гафгаз <i>А. С. Пушкин</i>	74
Гыш <i>А. С. Пушкин</i>	76
Гарачылар <i>А. С. Пушкин</i>	77
Үч хурма ағачы <i>М. Ю. Лермонтов</i>	79
Мтсыри <i>М. Ю. Лермонтов</i>	82
Күн ки сәһәрләр... <i>Максим Горки</i>	92
Әрдо Мәлик <i>И. В. Көте</i>	93
